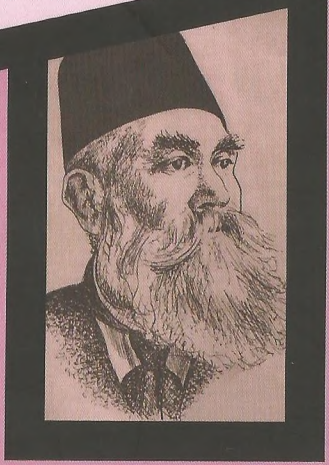
Ahmet Mithat Efendi

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ

DERGÂH

DERGÂH YAYINLARI 693

Felsefe Dizisi 41

Ahmet Mithat Efendi Bütün Eserleri 22

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-773-5

1. Baskı Kasım 2016

Dizi Editörü
Fazıl Gökçek

Dizi Kapak Tasarımı
Işıl Döneray

Kapak Uygulama
Ercan Patlak

Sayfa Tasarımı
K. Yusuf Ünal

Sayfa Uygulama
Ayten Balaç

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi
10. Cad. No: 15
Beylikdüzü/İstanbul
Tel: (212) 422 79 29
Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 31/20 34122 Sultanahmet/İstanbul
Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81
www.dergahyayinlari.com/bilgi@dergahyayinlari.com

Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi*'nin yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.*

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ

Ahmet Mithat Efendi

Hazırlayan
Zeynep Uysal

DERGÂH

SUNUŞ

Bütün bir Tanzimat ve Servet-i Fünun devirlerini ve hatta Meşrutiyet devrinin de ilk yıllarını eserleriyle dolduran Ahmet Mithat Efendi'nin birden çok sıfatı var: Gazeteci, hikâye ve roman yazarı, tarihçi, ilahiyatçı, felsefeci... O, bütün bu alanlarda ciltler dolusu eseri bulunan, edebiyattan coğrafyaya, müzikten dinler tarihine hemen her konuda kalem oynatmış ve okuyucularını her alandan haberdar etmek isteyen bir gazeteci, bir ansiklopedist. *Devir*, *Bedir*, *Dağarcık*, *Kırkambar* gibi kısa ömürlü ilk denemelerden sonra *Tercüman-ı Hakikat*'le sürdürdüğü gazeteciliğiyle matbuat hayatımızın ilk akla gelen kurucularından biri. O aynı zamanda gazeteyi bir okul gibi çalıştırmış, birçok genç gazeteci ve yazarın yetişmesini sağlamış bir eğitimci. Gazete ve kitaplardan tanıdığı Fransız kültürünün Batı geleneğiyle bağını gören ve aynı şeyi Türk hikâyesine de uygulamak isteyen, geleneği inkâr etmemek gerektiğine inanan bir yenilikçi. Çağının bilim ve teknik alanındaki gelişmelerine kayıtsız kalmamış, bu gelişmelere ayak uydurmanın ancak eğitimle mümkün olacağını daha gençlik yıllarında anlamış, öyle ki bu anlayışla Rodos'ta sürgündeyken bile Medrese-i Süleymaniye adıyla bir eğitim kurumu kurarak mahkûmlara eğitim vermiş bir öğretmen. Toplumun bütün kesimlerine hitap etmek isteyen Ahmet Mithat, çocuklar için ilköğretim okuma kitabından (*Hace-i Evvel*) kadınlar için süslenme kitabına (*Kadınlarda Tezyid-i Cemal*) kadar akla gelebilecek her alanda yazmıştır. O, bu faaliyetleriyle ve özellikle de hikâye ve romanlarıyla yaşadığı dönemde geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisine mazhar olmuş, çoğunlukla saygı görmüş, bu ilgi ve itibarın tadını çıkarmış fakat suistimal etmemiş, kendini tekrar etmeyerek hep yenilikler denemiş bir popüler yazardır. 1870'li yıllardan itibaren matbuattaki hemen bütün kalem mü-

nakaşalarının içinde yer almış, bunların bazılarını bizzat kendisi başlatmış, bu tartışmalarda bazen hırpalandığı da olmuş, fakat çoğunlukla görüşlerine değer verilen bir çeşit hakem gibi kabul edilmiştir.

Batı kültürünü daha geniş olarak tanıyan sonraki nesiller, Ahmet Mithat Efendi'nin eksikliklerini görmekte gecikmemişler, Servet-i Fünuncularla birlikte başlayan ona yönelik biraz küçümseyici tavır sonraki yıllarda artmış, Meşrutiyet'ten sonra adından söz edilmez olmuştur. Bu pek de haklı bir davranış değildir. Ahmet Mithat kendisinin bir yol açıcı olduğunun farkındadır. Başlattığı yeniliklerin pek çoğunun gelecekte gerçekleşeceğine inanmakla birlikte, yetiştirmeye çalıştığı kişileri denetimi altında tutmaya çalışması dikkati çeker. Bu, dönemin ciddi bir rahatsızlık uyandıran sansürüne karşı bir koruma mıdır, yoksa basındaki kendi mutlak otoritesini hissettirmek amacından mı kaynaklanır? Ne olursa olsun, devir çok çabuk değişmiş, hele ölümünden sonra Ahmet Mithat'ı hocası sayan Hüseyin Rahmi'den başka onu anan ve dönemindeki işlevinin önemini vurgulayan kalmamış gibidir. Bu tutum Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve Ahmet Mithat Efendi, 1912'deki ölümünden sonra pek hatırlanmamıştır. Cumhuriyet döneminin tamamında ve günümüzde ders kitaplarında ve edebiyat tarihlerinde ona ayrılan yer, verdiği eserlerle kıyaslandığında son derece yetersizdir.

Bir roman yazarı olarak Ahmet Mithat Efendi'ye kendisinden nispeten ayrıntılı olarak söz eden bazı çalışmalarda bile daha çok bir dönem için önemli sayılabilecek eserler yazmış olmakla birlikte, sonraki yıllarda önemini yitirmiş bir yazar olarak yer verilmiştir. Söz gelişi *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde kendisine çok geniş bir yer ayıran Ahmet Hamdi Tanpınar bile onu "Namık Kemal'in yanı başında" değerlendirmiştir. Dolayısıyla iki romanıyla farklı bir çizginin temsilcisi olan Namık Kemal'i, onlarca romanı bulunan Ahmet Mithat Efendi'nin önüne koymakta beis görmemiştir. Tanpınar'a bu noktada, çok eser vermiş

olmayı bir değer ölçütü saymadığı için hak verilebilir; Şinasi'yi esas alır, Şinasi'nin yanında Namık Kemal, Namık Kemal'in yanında da Ahmet Mithat'ı görür. Gerçekten de Şinasi'nin açtığı yol âdeta ikiye ayrılarak Namık Kemal'in ve Ahmet Mithat'ın öncülüklerinde devam etmiştir. Her ikisi de etkilerini bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Şinasi, Ahmet Mithat, Halide Edib, Ömer Seyfettin olarak devam ederken, Namık Kemal'in etkisi de Servet-i Fünunculardan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar ulaşır. Tanpınar'ın Ahmet Mithat Efendi'ye ilişkin çok özgün dikkatleri de olmakla birlikte, zaman zaman ona haksızlık ettiği veya gerçek değerini vermekte cimri davrandığı görülür.

Diğer edebiyat tarihlerimizde veya romana dair incelemelerde ise daha çok eserlerinin özetleri verilmiş, bunların ele aldıkları konular bakımından önemlerine değinilmiş, fakat bu eserler hikâye ve roman sanatı bakımından üzerinde durulmaya değer görülmemiştir.

Ahmet Mithat'ın eserleriyle ortaya çıkmasını isteyen ve bu amaçla, bir dizi mezuniyet tezi veren, bir doktora tezi idare eden Mehmet Kaplan olmuştur. Ne yazık ki mezuniyet tezlerinin bir kısmının tamamlanamaması, tamamlanmış olanların da basılamaması bu projeyi geciktirmiştir.

Ahmet Mithat'ın birkaç eserinin münferit yayınevleri tarafından basılmasından sonra bütün eserlerinin neşri TDK tarafından başlatılmışsa da henüz romanları bile tamamlanamamıştır. "Letaif-i Rivayat" serisindeki kitapların toplu olarak neşri (Çağrı Yayınları, 2001) ve TDK'nın söz konusu yayınından sonra bu eserler çeşitli yayınevleri tarafından da basılmaya başlanmıştır. Böylece Ahmet Mithat Efendi'nin romanları son on beş yirmi yıldır tıpkı bu eserlerin kaleme alındığı yıllardaki gibi yeniden okuyucu ilgisine mazhar olmaya başlamıştır. Bugün bütün romanları birçok yayınevi tarafından basılıyor ve bunların birçoğunun üst üste yeni basımları yapılıyor.

Bunun yanı sıra son yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin çeşitli alanlardaki diğer eserleri de yayınlanmaya başlandı. Fakat bu yayınların dağınık ve bir kısmının da ehil olmayan kişiler tarafından yapıldığı bir gerçektir. Sadeleştirme adı altında yapılan birtakım yayınların ise çoğunlukla ticari kaygıların ürünü olduğunu ve yazarın okuyucuyla gerçek anlamda buluşmasına hizmet etmediğini belirtmek gerekir. Bir kısmının kimin kalemiyle sadeleştirildiği bile belirtilmeyen sorumsuzca yapılmış yayınların Ahmet Mithat'ın gerçek kimliğiyle tanınmasını sağlayamayacağı açıktır.

1970'li yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinden bazılarını Mehmet Kaplan Bey yayınlamamızı istemişti. Epey gecikmeli olarak arzusunu daha geniş bir çerçevede yerine getiriyor ve kendisini rahmetle anıyoruz. Her zaman bize desteği ile yanımızda olan, yardımcı olan İnci Enginün'e ve meşakkatli bir işi yüklenen Fazıl Gökçek'e teşekkür ederiz.

Yayınevimiz Ahmet Mithat Efendi'nin bütün eserlerini bir külliyat hâlinde yayınlamaya karar vermiş bulunmaktadır. Bu külliyatta *Hace-i Evvel*'den *Niza-ı İlm ü Din*'e, *Karı Koca Masalı*'ndan *Peder Olmak Sanatı*'na, *Avrupa'da Bir Cevelan*'dan *Üss-i İnkılap*'a kadar yazarın kaleminden çıkmış bütün kitaplar yer alacaktır.

Metinlerin neşrinde eserlerin orijinal diline bağlı kalınmış, ancak bu metinleri anlamakta zorluk yaşayan okuyucular için sayfa altında kelimelerin anlamları verilmiştir. Bu noktada çok aşırıya gidilmemiş, cümlenin anlaşılabildiğinin varsayıldığı durumlarda kelimelerin açıklamasına lüzum görülmemiştir. Tabii bu "anlaşılma" hususu izafidir; bu yüzden ortalama bir üniversite öğrencisinin kelime dağarcığı göz önünde bulundurularak hareket edilmeye çalışılmıştır. Kelimelerin anlamları verilirken metnin içinde kazandığı anlama dikkat edilmiş, bütün sözlük anlamlarının verilmesine gerek görülmemiştir. Ayrıca aynı kelime her geçtiği yerde açıklanmamış, ancak okuyucunun kelimeyle

ilk kez karşılaştığı sayfadan uzaklaşıldığında kelimenin anlamı yeniden verilmiştir. Bu uzaklaşma aralığı ise aşağı yukarı sekiz on sayfa civarında düşünülmüştür.

Osmanlıca metinlerin yeni alfabeye aktarılmasında Türkiye'de yerleşmiş bir imla ne yazık ki yoktur. Bu hususta bir birlik sağlamak amacıyla bu külliyat neşrinde Türk Dil Kurumu'nun *Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır. Günümüzde yaşayan veya Türk Dil Kurumu'nun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde bulunan kelimeler için bu kılavuza uyulmuştur. Diğer kelimelerin yazımında ise okuyucunun kelimeyi doğru okuyabilmesi, kelimenin başka kelimelerle karıştırılmasının önüne geçilmesi gibi –esasında çok da somut olmayan– ölçüler tayin edilmeye ve bunlara uyulmaya çalışılmıştır. Kelimeleri mümkün oldukça uzatma, inceltme veya kesme işaretlerine başvurmaksızın yazılması amaçlanmış, böylece güncel, başka deyişle günümüz Türkçesinin imlasına uygun metinler oluşturulmak istenmiştir. İnceltme ve uzatma işaretleri kelimelerin doğru telaffuzu için gerekli olduğu durumlarda (kâtip, mükâfat vb.) veya başka bir kelimeyle karıştırılma ihtimali bulunduğunda (hala/hâlâ vb.) kullanılmıştır. Eski yazıdaki "ayn" harfi de kelimenin başka bir kelimeyle karışmasının veya doğru telaffuzu sağlamanın gerektiği durumlarda (') işareti ile (istib'ad, ta'zib vb.) gösterilmiştir.

Metinler yeni yazıya aktarılırken Batı dillerine ait özel isimler orijinal imlalarıyla yazılmıştır. Ancak Napolyon vb. kişi adları ile birçok şehir adında ise Türkçedeki yerleşik imlaya uyulmuştur.

Bu külliyat yayınının önemli bir özelliği de, romanlar da dâhil olmak üzere, her cildin sonunda bir indekse yer verilmiş olmasıdır. Bu indeksin bu eserler üzerinde çalışacak araştırmacılara yararlı olacağını düşünüyoruz.

Son yıllarda yeniden edebiyat kamuoyunun gündemine giren, eserleri üzerinde yeni çalışmalar yapılan ve âdeta bir çeşit yeniden doğuş yaşayan Ahmet Mithat Efendi'nin, bu külliyat ya-

yınıyla daha geniş bir araştırıcı ve okuyucu kesiminin ilgisine mazhar olacağını umuyoruz. Ahmet Mithat Efendi bu ilgiyi hak eden bir yazardır.

DERGÂH YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

13 Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi Hakkında
17 Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi

21 **BİRİNCİ KISIM: TEMHİDAT**
23 Mebhas 1: Bu Temhidata Ne Lüzum Vardır?
28 Mebhas 2: Söyleyen ve Söylenen
31 Mebhas 3: Hikmet ve Hakîm
37 Mebhas 4: Schopenhauer'in Kendisi
42 Mebhas 5: Avrupa'nın Dinsizliği Neden İbarettir?

47 **İKİNCİ KISIM: MESAİB-İ DÜNYEVİYE**
49 Mebhas 1: Müspet Olan Ancak Istırapmış
56 Mebhas 2: Sade Huzur Mümkün müdür?
63 Mebhas 3: Dünya Bir Cennet mi ya Cehennem mi?
70 Mebhas 4: Dünyaya Gelmeli mi, Gelmemeli miydi?
78 Mebhas 5: Meselenin Bizcesi
85 Dizin

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ HAKKINDA

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ilk modern roman ve öykü örneklerini kaleme alan Ahmet Mithat, bugün edebiyat tarihlerinde modern edebiyatın kurucu figürleri arasındaki yerini esas olarak çok sayıda ve değişik türdeki kurmaca eserleriyle elde etmiştir. Ancak Ahmet Mithat sadece öykü ve roman yazmamış; tarih, felsefe, adab-ı muaşeret, çocuk terbiyesi, eğitim, din gibi konularda yazdığı makaleleleri ve kitaplarıyla dönemin ansiklopedist entelektüelinin en üretken örneklerinden biri olmuştur. Bu entelektüel yaklaşımın tezahürü olarak, Ahmet Mithat'ın 200'ü aşkın eserden oluşan külliyatına baktığımızda uzmanı olmasa da birbirinden çok farklı konularda kalem oynatabildiğini, görüş bildirdiğini, aydınlatmacı bir tavırla karşısına çıkan her yeni meseleyi okurlarıyla paylaştığını görürüz. Her fırsatta okuruyla paylaşma, okurunu aydınlatma arzusunu dile getiren, bunu bir görev bildiğini ifade eden yazar, bu arzuyla dönemin, Avrupa'da, özellikle Fransa'da etkili olmuş filozoflarından Schopenhauer'in felsefesi hakkında bir eleştiri kaleme almıştır.

1887 yılında kitap olarak yayımladığı bu eserinin başında, daha önce adını duymakla beraber kendisinden "budala" diye söz edilen düşünüre pek de ilgi göstermediğini itiraf eden Ahmet Mithat, çok değer verdiği Şehremaneti Celilesi mektupçusu Nazım Bey'in kendisine hediye etmiş olduğu Fransızca bir kitap dolayısıyla Schopenhauer hakkında yazmaya karar verir. Her ne kadar Nazım Bey'in fikrine çok güvense de kitabı okudukça zaman zaman kahkahalarla güldüğünü, zaman zaman gazaba geldiğini söyler. Kendisini hem eğlendiren hem de öfkelendiren Schopenhauer'in görüşlerini okurlarına aktarmayı, daha doğrusu bu görüşleri eleştirerek karşı bir savunu geliştirmeyi görev bilir. Ancak Ahmet Mithat oldukça sert bir eleştiri niteliğindeki eserini

yazarken doğrudan Schopenhauer'in kendi eserlerine dayanmaz; tek kaynağı Nazım Bey'in vermiş olduğu Schopenhauer hakkındaki kitaptır.[1] Bu kitabın da yine doğrudan bir Schopenhauer tercümesi olmadığını, düşünürün çeşitli kitaplarından alıntılarla oluşturulduğunu, Avrupa'nın bu yeni düşünürünün felsefesinin özeti olduğunu kendisi söyler: "Biliyorsun ya, verdiğin şey Avrupa'nın hükema-yı cedidesinden Schopenhauer'in hülâsa-i hikemiyatıydı". Ahmet Mithat buradaki alıntılardan ve görüşlerden yaptığı aktarımları kendi eleştirisi ile birleştirmiştir.

Ahmet Mithat, eserine önsöz olmak üzere Nazım Bey'e hitaben yazdığı bir mektupla başlar. Bu mektupta alışageldiğimiz üslubuyla önce eseri yazım sürecini, yazmaya nasıl karar verdiğini uzun uzun anlatır. Sonunda da ne anladığını sanki Nazım Bey ona sormuş da o da cevap veriyormuş gibi anlatacağını söyleyerek "Temhidat" adlı ilk bölüme geçer. Bu mektupla başlayan sohbet yapısı, yazarın gerek kurmaca eserlerinde, gerekse diğer kitaplarında sıklıkla karşımıza çıkan bir yapıdır ve aslında kurmaca olmayan *Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi* gibi eserleri kurmacaya yaklaştırır.

Bir nevi giriş, açıklama olarak düşünebileceğimiz "Temhidat" kısmında yazar evvela Schopenhauer'in hayatını, kişilik özelliklerini kaynak kitabına dayandırarak anlatır. Ancak diğer bölümlerde olduğu gibi, hayatın ve karakterin anlatıldığı bu bölümde de sadece özetleyici, aktarıcı bir anlatıma başvurulmaz. Her satır Ahmet Mithat'in Schopenhauer'in yapıp ettiklerine, davranışlarına dair yorumlarıyla biçimlenir. Alaycı ve eleştirel üslubu bu bölümü de sade bir biyografik giriş olmaktan uzaklaştırır. Schopenhauer'in hayatı ve kişiliği ile eserlerinde ileri sürdüğü

1 Ali Utku ve Erdoğan Erbay yaptıkları inceleme sonunda bu kitabın Jean Bourdeau (1848-1928) tarafından Schopenhauer'den parçalarla oluşturulmuş ve 1880'de yayımlanmış Pensées et fragments olduğunu belirtirler. Bkz. ***Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi***, (Haz Erdoğan Erbay- Ali Utku), Çizgi Yayınevi, Konya, 2013.

görüşleri arasındaki çelişkilere yapılan vurgu Ahmet Mithat'ın düşünürü her yönüyle eleştireceğinin ilk işaretleridir.

Bundan sonraki bölüm "Mesaib-i Dünyeviye" başlığıyla doğrudan Schopenhauer'in eserlerini ve görüşlerini odağa alır. Ahmet Mithat, kitabın başından beri Schopenhauer'in "kötümser" dünya görüşünü şiddetle eleştireceğinin işaretlerini vermiş ve bu bölümde düşünürün dünyaya dair kötümserliğine İslâm'ın "iyimser" bakışıyla karşılık vermiştir. Yazar, Schopenhauer'in dünyayı acı ve ıstırap yeri olarak gören felsefesini çeşitli sorular etrafında kaynak kitaptan aktardığı Schopenhauer alıntılarıyla ortaya koyar. Her bir alıntının ardından alaycı tonunu kaybetmeden, okuyucuyla sohbet eden üslubuyla ileri sürülen fikirlerin altını oymaya çalışır. Bu eleştirilerde Ahmet Mithat'ın temel dayanağı İslâmiyet ve İslâm felsefesidir. Hatta denilebilir ki Schopenhauer'in önermelerini tartışmak yerine bu önermelerden hareketle İslâmiyetle biçimlenen kendi dünya görüşünü, hayat düsturlarını ortaya koymuştur.

Bu anlamda tipik bir Ahmet Mithat metnine dönüşen *Hikmet-i Cedide*, bir yandan çağının bu önemli felsefecisi hakkında Osmanlı'da yazılan ilk kitap olmuş diğer yandan aşina olduğumuz Ahmet Mithat üslubuyla, aslında Batılı bir düşünürün eleştirilmesi üzerinden İslâmiyet'le biçimlenen bir dünya görüşünün ve yaşam biçiminin ya da İslâmiyet'le çatışmayan bir modernlik anlayışının savunusu haline gelmiştir.

ZEYNEP UYSAL

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ[1]

Müellif tarafından Şehremanet-i Celilesi Mektupçusu saadetli Nazım Beyefendi Hazretlerine yazılan mektup mukaddime[2] makamına kaim[3] olmak üzere ber-vech-i ati[4] aynen dercolunuyor[5]:

Oğlum, Nazımım!

Hikmet-i cedide ile iştigalini bana haber verdikleri zaman memnun olmuştum. Hele Büchner* gibi bazı eazımın[6] hikmet düsturlarından güzel bir muktebesat[7] vücuda getirdiğini sen kendin söylediğin zaman seni ne kadar teşvik etmiş olduğumu dahi elbette derhatır eylersin. Hakikat! Keşfiyat[8] ve ihtiraatın[9] kâffesi[10] eskiden mevcut olanlara nisbetle ekmel[11] ve etemm[12] şeyler oldukları gibi, hikmetin dahi elbette yenisi eskisinden etemm ve ekmel olması iktiza[13] edeceğinden, bu iştigalin ve bilhassa ettiğin iktibasatın[14] ne kadar nafi'[15] olacağı dahi tafsile muhtaç olmamak lâzım gelir. Şu kadar ki biz, yani Müslümanlar pek mükemmel bir hikmete malik olduğumuzdan, bize hikmet beğendirmek biraz müşkül olacağı dahi hiçbir zaman benim hatırımdan çıkmış şeyler değildir. Binaenaleyh beğendiğin hikmetlerin ne gibi şeyler olacağını görmek merakında idim.

Vakta ki geçen gün lokantada taam[16] ederken elime bir cilt tutuşturdun, bu merakım derhâl teceddüt[17] eyledi. Biliyorsun ya, ver-

1 hikmet-i cedide: yeni hikmet, felsefe **2** mukaddime: önsöz **3** kaim (ol-): (yerine) geçmek **4** ber-vech-i ati: aşağıdaki gibi **5** derc (ol-): yer vermek **6** eazım: ileri gelenler; büyükler **7** muktebesat: iktibaslar; aktarmalar **8** keşfiyat: keşifler **9** ihtiraat: buluşlar **10** kâffe: hep; bütün **11** ekmel: daha mükemmel **12** etemm: daha tam **13** iktiza (et-): gerekmek **14** iktibasat: aktarmalar **15** nafi': faydalı **16** taam (et-): yemek yemek **17** teceddüt (et-): yenilenmek

* Friedrich Karl Christian Ludwig Louis Büchner: 1824-1899 yılları arasında yaşamış maddeci Alman düşünürü. ***Kraft und Stoff*** adlı eseri Baha Tevfik tarafından 1911 yılında Türkçeye çevrilmiştir. (h.n.)

diğin şey Avrupa'nın hükema-yı cedidesinden[1] Schopenhauer'in hülâsa-i hikemiyatıydı[2].

Ben bu zatın ismini evvel dahi işitmiştim. Hatta ismini gördüğüm eser kendisinin lehinde olmayıp Schopenhauer'i hükema sıfatında görünür budala olmak üzere hükmeylediğinden, böyle bir muahezeye[3] duçar olmuş bulunan zatın mütalaa-i âsârıyla[4] iştigali tazyi'-i evkat[5] addeylemiştim. Fikrimin doğrusunu sorarsan itiraf ederim ki, hikmet denilen şey, yaş deri gibi hangi tarafa çeksen uzanacağı ve o bapta ne kadar söz söylemiş olsan bitip tükenmeyeceği cihetle zaten feylesofinin[6] birçok evhamından[7] hoşlanmadığım hâlde, sanatım yazıcılık olmak hasebiyle bu yoldaki âsârı hoşlanmaya hoşlanmaya okumaya mecbur oluyordum da bir de budala diye tavsif olunan[8] bir Schopenhauer görünce onu okumak bilkülliye[9] beyhude olacağını hükmeylemiştim.

Evet! Diyebilirsin ki, "Bir kere görmeli, tetkik etmeli de sonra hüküm vermeli. Ve illâ[10] alel-amya[11] hüküm vermek muvafık-ı akıl ve hikmet[12] değildir".

Böyledir oğlum. Ama bu söz, israf etmek için bol bol vakitleri olanlar hakkında böyledir. Bir de beni düşün ki, ben her gün sütunlar dolusu yazmaya ve bunları yazmak için dahi sayfalar, ciltler dolusu okumaya mecburum. Bilahere[13] yazmayacak olduktan sonra bir şeyi okumak benim için nev'-umma[14] zaman kaybetmiş olmak demektir. İşte bunun içindir ki, Schopenhauer'e zaman sarf etmeye şimdiye kadar lüzum görmemiştim.

Fakat "Schopenhauer" diye, ismi bile kulağa hoş gelmeyen bir hakîmi[15] senin intihap[16] etmiş olduğunu görünce ve kitabını senin

1 hükema-yı cedide: yeni düşünürler **2** hülâsa-i hikemiyat: felsefenin özeti **3** muaheze: eleştiri **4** mütalaa-i âsâr: eserlerin okunması, incelenmesi **5** tazyi'-i evkat: vakit kaybı **6** feylesofi: felsefe **7** evham: kuruntu; zan; varsayım **8** tavsif (ol-): vasıflandırmak; sınıflandırmak **9** bilkülliye: tamamen; bütünüyle **10** illâ: aksi takdirde; yoksa **11** alel-amya: körü körüne **12** muvafık-ı akıl ve hikmet: akla ve bilime uygun **13** bilahere: sonra **14** nev'-umma: bir bakıma; âdeta **15** hakîm: hikmet sahibi; filozof **16** intihap (et-): seçmek

elinden alınca nazarım başkalaştı. Hüsn-i intihabına[1] ve kudret-i temyizine[2] pek ziyade itimadım olduğu cihetle, Schopenhauer'ı bana senin "prezante"[3] edişin onun dahi ehemmiyetini arttırdı. Aldığım kitabı okumaya başladım.

Bir de ilk sayfalarında bu zatın yeni bir hikmet esasının vâzı'ı[4] olduğunu görürsem ben ne hâle gelirim? "Çok şey! Schopenhauer yeni bir hikmet vâzı'ı olsun da yine budalalıkla itham edilsin! Bu kadar mühim bir zatın vücudunu ve esas-ı hikmetini sevgili karilerime[5] ihbar etmek vazifem iken, şimdiye kadar o vazifede kusur etmişim!" diye sayfaları gözlerimle yercesine okumaya başladım.

Okuyorum! Lâyenkati[6] okuyorum! Hem de zihnimi muhakemat cihetine asla sevk etmeyerek yalnız bir "Bakalım ne demiş! Daha ne demiş!" diye bir düziye okuyorum ki, o gün vapurda Beykoz'a gelirken ve o gece hanemde saat altı buçuğa* kadar 225 sayfalık cildi yutarcasına okuyup bitirmişim.

"Ne anladın?" diye mi sordun? Ne anladığımı anlatmak bir nevi muhakeme demek olur. Ben ise, muhakeme ederek okumadığımı söylemiştim. Binaenaleyh ne anladığımı sana söylemek ve hatta kendi nazarımda dahi tayin etmek için Mösyö Schopenhauer'ı bir daha okumaya mecbur oldum.

Bu ikinci mütalaa üç gün devam eyledi. Fakat mütalaa ederken beni görmüş olsaydın mutlaka çıldırmış zannederdin. Şimdi bir bahsi okurken kahkahalarla gülerim, müteakiben[7] diğer bahiste bana öyle bir gazap gelir ki, elimdeki kitabı paralayacağım zannedersin. Bin yerinde kendi kendime "Ah Nazım! Yanımda olsan da sana şu satırları gösterip mütalaamı da beyan etsem" derim. Hem de bu sözleri açık göz ile sayıklamak kabilinden olarak cehren[8] söylerim. Hâlimi gören kadınlar şaşarak, "Canım sana ne

1 hüsn-i intihap: iyi seçim **2** kudret-i temyiz: ayırma gücü **3** prezante (et-): sunmak; tanıtmak **4** vâzı': kurucu **5** kari: okur **6** lâyenkati: aralıksız **7** müteakiben: ardı sıra; ardından **8** cehren: açıktan; alenen

* Alaturka saat sistemine göre güneşin batışından altı buçuk saat sonrası kastedilmektedir. (h.n.)

oldu? Aklını mı bozuyorsun?" derler. Onlara hiç cevap vermem. Yine kâh kızarak, kâh gülerek mütalaamda devam ederim. İşte bu ikinci mütalaadan sonra ne anladığımı sor ki, söyleyeyim. Haydi sen sormuş ol. İşte ben de söylüyorum:

BİRİNCİ KISIM

TEMHİDAT[1]

1 temhidat: açıklama; giriş yapma; özür beyanı

MEBAHİS[1]

Bu Temhidata Ne Lüzum Vardır?
Söyleyen ve Söylenen
Hikmet ve Hakîm
Schopenhauer'in Kendisi
Avrupa'nın Dinsizliği Neden İbarettir?

1 mebahis: bahisler; konular

MEBHAS[1] 1

BU TEMHİDATA NE LÜZUM VARDIR?

Nazım'ın bize vermiş olduğu cildin gerek kendisi ve gerek sair birçok erbab-ı mütalaa[2] tarafından nüshaları mütalaa edilmiş olacağı cihetle hepsine malum olmuştur ki, bu cilt Schopenhauer'ın âsârından birisini düz-düziye tercüme gibi bir şey olmayıp belki bazı esaslı maddeler üzerine hakîm-i muma-ileyhin[3] mütalaatı neden ibaret olduğu gösterilmek için birçok âsârından iktibas suretiyle tertip olunmuştur. Bu hâlde hatırlara gelir ki, biz dahi kitabı baş tarafından başlayarak okuduğumuz gibi hatırımıza gelen şeyleri de öylece yazıp gidiverelim. Hele bu suretle vücuda gelecek bir eseri aksam-ı tabiiyesine[4] taksim eylediğimiz sırada kısm-ı evvel olarak şöyle birtakım temhidata bizim görmüş olduğumuz lüzumu, pek çok kimselerin görememesi veya görse bile derecesini takdir ve tatbik edememesi muhtemelâttan[5] olmakla bu temhidata görülen lüzumun şerh ve izahı bizce maksad-ı evvel itibar olunmuştur.

Feylesofi, yani hikmet zihn-i beşerin[6] bir nevi pusulasıdır ki, herhangi mebhas ve meselede olursa olsun insanın peyda edeceği en doğru hüküm, feylesofinin delaletiyle[7] tahakkuk[8] edecektir. Feylesofi en kadim şeylerdendir. Hatta zihn-i beşer ne zaman tefekküre[9] başlamışsa feylesofinin dahi o zaman esası kurulmuş olduğu hükmedilebilir. Tedvini[10] vakıa[11] ondan sonra ise de, tetebbuat-ı tarihiyeden[12] istidlal[13] olunacağı üzere ulûm meyanında tedvince dahi cümleye takaddüm[14] eden feylesofi

1 mebhas: kısım; bahis; mesele **2** erbab-ı mütalaa: okuyucular **3** hakîm-i muma-ileyh: adı geçen filozof, düşünür **4** aksam-ı tabiiye: olması gereken bölümler **5** muhtemelât: ihtimal dâhilinde **6** zihn-i beşer: insan zihni **7** delalet: yol gösterme; kılavuzluk **8** tahakkuk (et-): gerçekleşmek **9** tefekkür: düşünme **10** tedvin: düzenleme; tasnîf etme **11** vakıa: gerçi **12** tetebbuat-ı tarihiye: tarihî araştırmalar **13** istidlal (olun-): anlaşılmak **14** takaddüm (et-): ileri geçmek

olmuştur. Hiçbir asırda feylesofi ehemmiyet-i lâyıkasından[1] düşmüş olmayıp her dine, her mezhebe, her mesleğe girmiş veyahut kendi iddiasına göre bunların kâffesini ihata[2] eylemiştir. Âsâr-ı cedide için artık yeniden edyan[3] zuhuru[4] imkânı bilkülliye kalkmış olduğu hâlde bile yeniden yeniye feylesofi mesaliki[5] zuhurunun tarîki kapanamamış ve bilakis asırlar yenilendikçe bu tarîk tevessü[6] ede ede asrımızda hemen herkes bir feylesof kesilmiştir.

İmdi filan yerde şöyle bir feylesof türediğine ve şu yolda bir meslek-i cedid-i hikmet keşfettiğine dair alınan haber üzerine, nazar-ı ehemmiyetin derhâl o cihete dönmemesi kabil olamayıp bu ne kadar kabil değilse hikmet namına ortaya konulan mütalaatın da kâffesi ayn-ı hakikat[7] olmak üzere kabul olunamaması o kadar ve hatta ondan pek çok ziyade, âdeta katiyen kabil olduğundan, bu baptaki kabiliyet ve adem-i kabiliyeti[8] muvazene[9] için insanın mahiyet-i hikmete az çok vukufuyla[10] bir kudret-i temyiz[11] peyda etmiş bulunması lâzım gelir.

Bu lüzumu bihakkın[12] görmek ve anlamak için düşünmelidir ki, herkesin her şey hakkında kendiliğince bir kanaati bulunarak yeni göreceği meslek-i hikmet ise onun kanaat-gerdesi[13] olan şeyi tadil[14] edebilmek mümkünattandır. Ya bade't-tadil[15] hâsıl olacak suret-i kanaati evvelkiye nisbetle fi-nefsi'l-emr[16] müreccah[17] görülemeyecek bir şey olursa? O zaman yeni meslek-i hikmeti görmüş olduğuna da olacağına da insanın nedamet[18] getirmesi zaruret hükmünü almaz mı?

Bazı kere vaki olur ki, insanda kendiliğince kanaat etmiş olduğu

1 ehemmiyet-i lâyıka: layık olduğu önem **2** ihata (eyle-): kuşatmak **3** edyan: dinler **4** zuhur: görünme; meydana çıkma **5** mesalik: meslekler; tutulan yollar **6** tevessü (et-): genişlemek; yayılmak **7** ayn-ı hakikat: gerçeğin kendisi **8** kabiliyet ve adem-i kabiliyet: olabilirlik ve olamazlık **9** muvazene: ölçme **10** vukuf: bir şeyi bilme; öğrenmiş olma **11** kudret-i temyiz: seçme, yargılama gücü **12** bihakkın: hakkıyla **13** kanaat-gerde: kanaat edilen (şey, durum) **14** tadil (et-): düzeltmek **15** bade't-tadil: düzelttikten sonra **16** fi-nefsi'l-emr: konu hakkında **17** müreccah: tercih edilen **18** nedamet: pişmanlık

şey hakikaten ayn-ı butlan[1] olup muahharen[2] kendisine ilka[3] edilen şey ayn-ı hakikat idiği tahakkuk eylediği hâlde bile o adamda yine azîm[4] bir fikr-i nedamet peyda olur. Bunun en parlak misali olmak üzere vaktiyle bir mecmuada okumuş olduğumuz fıkranın hülâsasını arz edelim.

Cizvitlerden birisi Hindistan'a gidip Brahmanlardan birisiyle mübahaseye tutuşmuş. Brahman cana kıymamak için et asla yemediğini irad[5] eylermiş. Cizvit bunun muhal[6] olduğunu davaya girişmiş. Brahman şu ikrarı[7] verdiği günden beri, şu kadar sene geçmiş olduğu hâlde hiçbir cana kıymadığını ve ağzına mevadd-ı hayvaniyeden[8] bir şey girmediğini bir tavr-ı musırrane[9] ile beyan edince Cizvit, "Su dahi içmedin mi?" sualini bi'l-irad[10] Brahman tarafından cevab-ı tasdik aldıktan sonra bir hurdebin[11] çıkarıp altına bir damla su koymuş ve Brahman'a o suya bakmasını teklif etmiş. Brahman suya bakıp da içinde ne kadar acayip mahlûkat olduğunu görünce su içmek dahi bu zi-ruhları[12] bel'[13] demek olduğunu anlayarak mağlup olmuş. Bu mucizkârâne[14] aleti bir güzelce temaşa etmek için Cizvit'ten isteyerek eline aldıktan sonra kemal-i tehevvürle[15] yere çarptığı gibi parça parça etmiş ve demiş ki: "Allah senin belânı versin ey alet! Beni bunca senedir bağlanmış olduğum iman ve itikadımda tahtie[16] ederek caydırdın. Ömrümün heba olduğunu gösterdin!"

Vakıa biçare Brahman vâkıf bir adam olsaydı Cizvit'e "Siz dahi perhiz-i kebirinizde[17] lahmı[18] katiyen haram ediyorsunuz. Fakat suyu içiyorsunuz. Bu hâlde sizin tahriminiz[19] dahi hükümsüz kalıyor" yollu bir mukabelede bulunabilirdi. Ancak cehli hasebiyle bu mukabelede bulunamamış.

1 ayn-ı butlan: yanlışın ta kendisi **2** muahharen: sonradan **3** ilka (et-): koymak; bırakmak **4** azîm: büyük **5** irad (eyle-): söylemek **6** muhal: imkânsız **7** ikrar: karar; söz **8** mevadd-ı hayvaniye: hayvansal ürünler **9** tavr-ı musırrane: ısrarlı tavır **10** bi'l-irad: ileriye sürerek **11** hurdebin: mikroskop **12** zi-ruh: canlı **13** bel': emme; yutma **14** mucizkârâne: mucize gösteren **15** kemal-i tehevvür: büyük öfke **16** tahtie (et-): yanıltmak; hatalı göstermek **17** perhiz-i kebir: büyük perhiz **18** lahm: et **19** tahrim: haram kılma

Şimdi Brahman'ın hayvan öldürmemek maksad-ı merhametkârisi ile lahmdan imtina derecesindeki riyazeti[1] vakıa bir butlandır[2]. Vakıa hurdebinin kendisine gösterdiği hakikat, o butlan ile kıyas kabul edemeyecek hakayık-ı fenniyedendir[3]. Ama bu hâl, biçare adamcağızı bir ömür müddetince bağlanmış ve füyuzatına[4] nail olacağı ümidini katileştirmiş olduğu imanından cüda[5] eylediği için böyle hurdebini paralarcasına mucib-i ye's[6] olması şayan-ı muaheze[7] midir?

Demek oluyor ki, insan yeniden bir hikmet görecek olursa, evvela bir kudret-i temyiziyesi bulunmalı da ona göre o hikmet-i cedideyi bi'l-intikad[8] telakki etmelidir. Ve illâ yenisi eskisine müreccah olamamak suretiyle nedametin dahi Brahman'da görülen nedametten daha büyük ve daha doğru olması mümkün olabilir.

Hele şu zamanlarda gençlerimizden birçoğu hikemiyat-ı cedideye rağbette karanlığa saldırırcasına bir savlet[9] gösteriyorlar ki, kendilerinde matlubumuz[10] olan kudret-i temyiz hâsıl olup da bu hikmetlere rağbetinin dahi ondan sonra husule gelmiş olduğuna emniyet edebilsek mucib-i memnuniyet[11] olabilirse de tahsil programları zaten malumumuz olup hususi mütalaa için yaşlarının ne kadar müsait olabileceği dahi meydanda idiğinden o kudret-i temyizin kendilerinde mevcudiyeti bittabi meşkuk[12] olur. Hâl böyle olunca "Filan hakîm şu mütalaada imiş" diye gencimizin o mütalaayı bir akide-i esasiye olmak üzere kabul edivermesi ne büyük tehlike hükmünü alır?

Düşünmelidir ki, feylesofinin bir büyük kısmı mebde[13] ve mead[14] ve hilkatteki[15] hikmet gibi insanı bu âlemdeyken avalim-i saireden[16] ümitvar veyahut meyus[17] edecek şeylerden ibarettir.

1 riyazet: perhiz **2** butlan: yanlış **3** hakayık-ı fenniye: bilimsel gerçekler **4** füyuzat: bereketler; ödüller **5** cüda (eyle-): ayırmak **6** mucib-i ye's (ol-): üzülmek **7** şayan-ı muaheze: azarlamaya, eleştiriye layık **8** bi'l-intikad: eleştirerek **9** savlet: ani ve şiddetli atılış **10** matlup: istek **11** mucib-i memnuniyet: memnuniyet verici **12** meşkuk: şüpheli **13** mebde: başlangıç **14** mead: son **15** hilkat: yaratılış **16** avalim-i saire: diğer alemler, dünyalar **17** meyus (et-): kederlendirmek; ümidini kırmak

Demek oluyor ki, bir zehr-i hikmet insanı tesmim[1] edecek olursa, yalnız bu âlemdeki hayatını mahvetmiş olmakla kalmıyor, hayat-ı ebedisini dahi mahvetmiş olması mümkün görülüyor.

Binaen-alâ-zalik[2], Schopenhauer gibi Avrupaca bir meslek-i cedid-i hikmet reisi addolunan zatın hülâsa-i hikemiyatını intikada girişmezden evvel, karilerimizin[3] tenvir-i enzarı[4] için bazı temhidata bir lüzum-ı kati tahakkuk eyliyor.

1 tesmim (et-): zehirlemek **2** binaen alâ-zalik: bundan dolayı **3** kari: okur **4** tenvir-i enzar: bakışların aydınlatılması

MEBHAS 2

SÖYLEYEN VE SÖYLENEN

Biz şimdiye kadar "Söyleyene bakma! Söylediğine bak" hükmüne kanaat etmiştik. Bunun Arapçası dahi galiba "*Lâ tenzur ilâ men kāle, venzur ilâ mâ-kāle*" suretindeydi. Yanlışımız varsa musahhihü'l-hatayâ[1] El-Hac İbrahim Efendi Hocamız tashihine himmet buyururlar. Vakıa kocakarılar dahi "Söyleyene bakma, söyletene bak" derlerse de onlar çocuklar ağzından çıkan bazı sözlerde gaipten haber çeşnisi hisseyledikleri için böyle söylemişlerdir. Biz ise "Gaibi Allah'tan başka kimse bilmez" hükmüne asla çözülmemek üzere bel bağlamış olduğumuzdan öyle kocakarı lakırdılarına değil a, suret-i zahirede[2] erkek ve pek çok şeye vâkıf oldukları iddiasında bulundukları hâlde, bu misilli garaib-i itikad ve acaib-i iddialarından[3] dolayı bizce kocakarılardan farkı hiç hükmünde bulunan ricalin[4] dahi sözleri on para etmez.

Hâsılı biz söyleyene bakmayıp söylenene bakmak hikmetindeydik. Vakıa bir hüküm daha vardır ki, o da:

Kelâmından olur malum kişinin kendi miktarı

suretinde nazmedilmiştir. Bu hüküm bizim kabul etmiş olduğumuz hikmete pek de tatbik olunamayarak bir insanın miktarı kelâmından malum olacak olursa o hâlde söyleyene bakmayıp yalnız söylediğine bakmak dahi hükümsüz kalacağı ve kendi miktarı kelâmından malum olunca kelâmından maada kendisine dahi bakılmış olacağı derkâr ise de Schopenhauer'i mütalaa edince ilk kabul etmiş olduğumuz hikmet geride kaldıktan maada, şu ikinci hikmet dahi bilkülliye baid[5] kalmasıyla nazar-ı

1 musahhihü'l-hatayâ: hataları düzelten **2** suret-i zahire: görünüş **3** garaib-i itikad ve acaib-i iddia: tuhaf ve acayip inanç ve iddialar **4** rical: erkekler **5** baid: uzak

ehemmiyetimiz açıldıkça açılmaya başladı.

Acaba Schopenhauer'ın gerçekten bir hikmet-i cedide müessisi[1] olduğu nazarımızda katiyen tahakkuk mu eyledi?

Acele etmeyelim.

Size bir söz söylemişler. Siz dahi o sözü beğenmişsiniz. Ama o söz hakikaten doğru ve mahz-ı hikmet[2] olduğu bahsin haricinde olarak o sözü siz kendiniz beğenmişsiniz. Beğendiğiniz sözün hükmünü de tutacak değil misiniz? Tutmayacak olsanız beğenmiş olmaklığınız abes olur. Ya o sözün sahibi fiilen bilkülliye sözünün hilâfında ise?

"Sen ona ne bakıyorsun? Sözü doğru ya! Ona bak" dersiniz ama, size cevaben deniliyor ki: "Eğer sözün doğru olduğuna söz sahibinin kendisi de katiyen kail olsaydı, kendi sözünü kendisi tutardı. Mademki tutmuyor, demek oluyor ki, kendi sözünü kendisi beğenip tasvip etmiyor. Derhâl benim o sözü beğenmiş olmaklığım bir hata olabilir. O hata dahi ya benim fetanetimin[3] kılletinden[4] veyahut kailin safsata ve mugalatadaki maharetinden neşet eyleyebilir."

Hele kişinin kendi miktarı kelâmından malum olmak lâzım gelirse, meselâ "Açlık, tokluktan hayırlıdır" diyen adamın ehl-i riyazetten[5] olmasını tasavvur edersiniz. Bir de o adamın oburluktan, mide fesadından mustarip olduğunu görünce anlarsınız ki, bu sözü söyleyen kişinin kendi miktarı sözünden anlaşılamamıştır.

Şu mukaddimeyi basttan[6] maksat, Schopenhauer'in evvel-beevvel kelâmından kendi miktarı anlaşılamayan kişilerden olduğu ve yalnız söylediğine bakarak söyleyene bakılmamak hükmüne ittiba[7] edilecek zevattan dahi olmadığı kaziyesidir[8].

1 müessis: kurucu; tesis eden **2** mahz-ı hikmet: gerçek bilgelik **3** fetanet: kavrayış **4** kıllet: azlık **5** ehl-i riyazet: yemeden içmeden ibadet ve ilimle uğraşanlar **6** bast: genişlemek; açmak **7** ittiba' [et-]: tâbi olmak; uymak **8** kaziye: mesele

Schopenhauer ne demiş? İsabeti varsa neresinde, hatası varsa neresinde?..

O! Durunuz bakalım! Herif tek bir söz söylemiş değil ki! Neler söylemiş, ne cevahirler yumurtlamış! Hem de sözleri sihir gibi tesirli! Böyle mühim bir adamın sözlerini iraddan evvel kendisini size bir güzelce tanıtmak lâzımdır. Zira şimdiki hâlde iki sözceğiz ile tayin-i mahiyeti behemehal[1] lâzım gelirse "Bu adam kendisinden evvel gelmiş hükemadan hemen hiçbirisini beğenmediği ve kimseye beğendirmediği gibi kendisi diyar-ı ademe[2] tekerlendikten sonra ve hatta ilâ-gayrü'n-nihaye[3] gelecek hükemayı beğenmek ihtimalini dahi selb etmek[4] derecelerine varmıştır" diyeceğiz.

Sahih mi? Bu kadar iktidar ha?

Hep acele! Hep sabırsızlık!

1 behemehal: mutlaka **2** diyar-ı adem: yokluk dünyası; ölüm **3** ilâ-gayrü'n-nihaye: sonsuza kadar **4** selb (et-): ortadan kaldırmak

MEBHAS 3

HİKMET VE HAKİM

Hikmet denilen şeyin henüz katiyen muarref[1] olmadığını, bu mebhasta bed'-i kelâm[2] ittihaz[3] edersek bize "Tarif olunamayan bir şey ile beyhude iştigal hamakat[4] değil midir?" diyebilirsiniz. Hem de biz bu sözünüzü külliyen reddedemeyip deriz ki: "Ne yapalım? Bu iştigalde binlerce adamlar hem de en âkiller[5] bulunmuşlardır. Hiçbirisi de meşgul olduğu şeyi katiyen tarif edememiş olduğundan iştigalât-ı vakıasını humkla[6] ta'yib[7] ederseniz cümlesi de ses çıkaramamaya mecbur olmalıdır!"

Mübalağa ediyoruz zannetmeyiniz. Hani ya bir ilim vardır ki, biz ona "hikmet" deriz, Avrupalılar dahi "feylesofi" derler. Ne bizim hikmetimiz ne de onların feylesofisi katiyen muarref değildir. İşte kamus! Bakınız "hikmet" hakkında ne diyor:

"El-hikmet. Ha'nın kesriyle[8] adl ve ilm ve hilm[9] ve nübüvvet[10] ve Kur'an ve İncil'e ıtlâk[11] olunur. Müellifin *Basair*'de* beyanına göre *men' ani'l-fesâd ve men' li-kasdi'l-ıslâh*** manasından mehuzdur[12]. Ulema tarif-i müteaddide ile tarif eylediler ve ekseri sıfat-ı ilâhiyeden olan hikmeti *"marifetü'l-eşya ve icadüha alâ gayeti'l-ahkâm ve'l-itkan"**** unvanıyla ve hikmet-i insaniyeyi *"marifetü'l-*

1 muarref (ol-): bilinmek; anlaşılmak; tarif olunmak **2** bed'-i kelâm: sözün başlangıcı **3** ittihaz (et-): kabullenmek **4** hamakat: ahmaklık; budalalık **5** âkil: akıllı **6** humk: ahmaklık **7** ta'yib (et-): ayıplamak **8** kesr: kırmak; parçalamak **9** hilm: yumuşak huyluluk **10** nübüvvet: peygamberlik **11** ıtlâk (olun-): ilişkili olmak; yüklenmek **12** mehuz: çıkarılmış; alınmış

* Basair: Mütercim Asım'ın Kamus-ı Osmani adıyla tercüme ettiği Arapça Kamusü'l-Muhit adlı sözlüğün yazarı Muhammed Mecdüddin Yakub Firûzâbâdî'nin bir diğer eseri. (e.n.)

** Men' ani'l-fesâd ve men' li-kasdi'l-ıslâh: "Fesada engel olma ve ıslah amacıyla yasaklama" anlamında Arapça ibare. (h.n.)

*** Marifetü'l-eşya ve icadüha alâ gayeti'l-ahkâm ve'l-itkan: "Eşyayı ve yaratılışını son derece iyi bilme" anlamında Arapça ibare. (hn.)

mevcudat ve fi'lü'l-hayrat"[1] ibaresiyle tarif eylediler. Ve Tenzil-i Mübin'de[2] mezkûr olan hikmet, vech-i mezkûr[3] üzere adl ve ilm ve hilm ve nübüvvet ve Kur'an ve İncil manalarına varittir[4]. Ve taat-ı Bari[5] ve fıkh ve din ve amel bi'd-din ve haşyet[6] ve fehm[7] ve vera'[8] ve takva ve akl ve kavl ve fiilde[9] isabet ve tefekkür fî-emri'llâhi tealâ[10] ve ittiba-ı emr[11] manalarına da müstameldir.[12]"

Şimdi bu sözlerin her birinden bir başka tarif çıkmaz mı? Bu kadar tarifat-ı mütehalife[13] ile tarif olunan şey hiç de tarif olunmamış hükmünü almaz mı? Avrupaca bizim kamusun mukabili demek olan ansiklopedide dahi "feylesofi" kelimesinde herkesin bunu kendi nokta-i nazarlarınca bir başka surette tarif eyledikleri beyan olunduktan sonra Pythagoras'dan* başlayarak bugünkü hükemaya kadar birçoklarının ettikleri tarifler zikrolunuyor. Bunların cümlesini yazacak olsak söz uzar. Hem de uzanan sözden hiçbir hükm-i kati istihraç[14] olunamaz. Binaenaleyh biz yalnız Pythagoras'ın tarifini irad edelim ki, ondan evvelki hükema "âkil" unvanını alırlarken Pythagoras "muhibb-i akl"[15] manasına olan "feylesof" unvanına hasbe't-tevazu[16] tenezzül etmiş ve bu unvanın ne demek olduğu kendisine soruldukta ber-vech-i ati[17] bir de izahta bulunarak şu hâlde feylesofinin vâzı'larından[18] addolunan bu zat feylesofinin ilk tarifini etmiş demektir. O tarif dahi şudur:

> İnsanın hayatı yine o insana Yunanistan'ın umumi oyunları için halkın içtimaları[19] gibi bir surette görünürdü. Birtakımları bu oyunlara metalarını[20] satmak veyahut meta satın almak ve sair birtakımları zafer taçları kazanmak ve birtakımı dahi yalnız temaşa etmek için

1 marifetü'l-mevcudat ve fi'lü'l-hayrat: varlığı bilmek ve hayırlı işler yapmak **2** Tenzil-i Mübin: indirildiği apaçık olan (Kur'an-ı Kerim) **3** vech-i mezkûr: zikredilme yönü **4** varit: geçerli; kullanılır **5** taat-ı Bari: Allah'ın emirlerine itaat etme **6** haşyet: Allah korkusu **7** fehm: kavrayış **8** vera': günahlardan çekinme **9** kavl ve fiil: söz ve davranış **10** tefekkür fî-emri'llâhi tealâ: Allah'ın emirlerini düşünme **11** ittiba'-i emr: emirlere uyma **12** müstamel: kullanılmış **13** tarifat-ı mütehalife: birbirine uymayan tarifler **14** istihraç (olun-): çıkarılmak **15** muhibb-i akl: akıl dostu **16** hasbet-tevazu: tevazu gereğince **17** ber-vech-i ati aşağıdaki gibi **18** vâzı': kurucu **19** içtima: toplanma **20** meta: mal; eşya

* Pythagoras: MÖ 570-495 yılları arasında yaşamış olan İyonyalı filozof, matematikçi, Pisagor. (h n.)

giderlerdi. Bunun gibi insanlar dahi bu hayata bir başka âlemden, bir başka tabiattan gelmişlercesine gelerek bazıları şan ve şeref ararlar. Bazıları maddeten servet ü sâmân[1] arkasında koşarlar. Pek az bir miktarı dahi tabayi-i eşyayı[2] tetebbu[3] ile temaşada bulunurlar. İşte bu miktar-ı kalil[4] adamlar feylesoflardır.

Demek oluyor ki, feylesofi dahi tabayi-i eşyayı tetkik ve tetebbudan ibaret olmak lâzım gelir ise de feylesofi hakikaten bundan ibaret olmak lâzım gelince evvel-be-evvel fizik ile kimyanın feylesofi olması iktiza eyler. Hâlbuki ne feylesofi bunlardan ibarettir ne de bunlar feylesofiden hariçtirler.

Şarkta Garpta feylesofi yani hikmet için yapılmış olan tarifleri hamir[5] edersek bundan çıkacak hülâsa "Her şeyin, her hükmün doğrusu" olabilir. Ya öte tarafta bir Schopenhauer görür de bunun bir hikmet-i cedide vâzı'ı olduğunu haber alırsanız yeniden söylediği sözler şimdiye kadar söylenmiş olan doğruların daha doğrusu olacağını derhâl teslim etmez misiniz? Ya bu hükmü verdikten başka bir de o adamın kâffe-i fiiliyatında[6] kendi sözünü kendisi tekzip eylediğini görünce ne yaparsınız? Söylediği söze mi bakarsınız, yoksa kendisine mi? Böyle bir adamın kendi miktarını kelâmından malum edinmeye mi çalışırsınız? Yazık size!

Fakat henüz acele etmeyelim. Hiçbir vakitte acele etmeyelim. Böyle şeyler fırsatın kaçmasıyla külliyen zayi olacak şeylerden değildir ki aceleye mecbur olalım.

"Hikmet" her şeyin, her hükmün doğrusu olacak değil miydi? O doğruyu kim görecekti? Besbelli ki hakîm! Ama hangi noktadan görecek? Bunu hiç düşünmeyecek miyiz? Hakîm efendi mıntaka-i harrede[7] ise sıcağın tahammül-güdaz[8] bir musibet olduğunu görecek ve bunu da o şeyin doğrusu olmak üzere hükmedecek. Ya mıntaka-i müncemidede[9] bulunursa? Derhâl onun

1 *servet ü sâmân*: *zenginlik* **2** *tabayi-i eşya*: *eşyanın tabiatı* **3** *tetebbu*: *araştırıp tetkik etme; derinliğine öğrenme* **4** *miktar-ı kalil*: *az miktarda* **5** *hamir (et-)*: *karıştırmak; bir araya getirmek* **6** *kâffe-i fiiliyat*: *işlerin, fiillerin hepsi* **7** *mıntaka-i harre*: *kızgın, sıcak bölge, yer* **8** *tahammül-güdaz*: *dayanılmaz* **9** *mıntıka-i müncemide*: *donmuş, buzlu bölgeler*

tahammül-güdâz mesaib[1] ve belâyadan[2] gördüğü sıcak ayn-ı nimet[3] olmayacak mı?

Kanaatin iyi bir şey olduğunu kim inkâr eder? Fakat kanaatin iyi bir şey olduğunu söyleyen hakîm, Flemenk peynirinin içinde yuva yapmış olan fare olursa? Fıkra malum mu? Farenin birisi bir kile Flemenk peynirini delmiş içine girmiş. Arkadaşları çalıp çırpmak için kendisini bir yere gitmeye davet eyledikte, "Arkadaşlar! Ben artık hırsızlıktan vazgeçtim. Bundan sonra kanaatimle yaşayacağım. Şuracıktan bir yere gitmem" demiş.

Eğer bu kanaati duvar kovuğundayken göstermiş olsaydı belki bir nokta-i nazara göre doğru yapmış olurdu. Hâlbuki fare-i hakîm cenapları, fare nev'inin hasreti olmaya lâyık bir kile peynir içindedir!

Şimdi bizim Schopenhauer dahi bir hakîm ise de her şeyin doğrusunu görmek için hangi nokta-i nazardan bakıyor? Onu görmeli değil miyiz?

Schopenhauer bunu bize kendisi gösteriyor. Mütercimîn-i ahvalinden[4] birisi yine feylesof-ı muma-ileyhin[5] kendi eserlerinden istihraç edilmiş olmak üzere şu hâlini yazıyor:

> Henüz ayva tüylü bir genç, feylesof Schopenhauer'e gelip de feylesofluğa sülûk[6] için reyini sorunca Schopenhauer ona der ki: – "Yılda yirmi bin frank varidatınız[7] var mı?" Bittabi o genç kendisine "Hayır!" cevabını vereceğinden Schopenhauer ona der ki: – "Öyleyse feylesofluğu terk ediniz dostum! Zira bir insan feylesofiye hizmet için yaşamalıdır. Yoksa feylesofiyi sanat ittihaz ederek onunla yaşayamaz. Hâlbuki hem irat[8] sahibi hem de feylesof çırağı olacak olsanız size bir üçüncü şey lâzım gelir. Ey benim genç dostum, üçüncüye ikrar[9] dahi iktiza eder ki, vakıa bu ikrar külliyen, katiyen terk-i şehvet ikrarı değildir. Zira bir feylesof her şeyi ve her şeyden maadasını da tanımak lâzımdır. Fakat bu ikrar bekârlık ikrarıdır. Bir nikâhlı

1 mesaip: musibetler; güçlükler **2** belâya: belalar **3** ayn-ı nimet: nimetin kendisi **4** müercimîn-i ahval: hayat hikâyesini yazanlar **5** feylesof-ı muma-ileyh: adı geçen filozoflar **6** sülûk: girme; katılma **7** varidat: gelir **8** irat: gelir **9** ikrar: kabul ve tasdik etme; karar verme

karı, bir familya, hürriyet-i fikriyemiz ve mütalaatımız üzerinde nüfuz-ı külli[1] gösterir. Hele cümleden evvel darü'l-maariflerden[2] kaçmalısınız. Bana inanınız, darü'l-maariflerde yalnız hükümetlerin himaye eyledikleri mesalik-i hükema[3] tedris[4] olunur. Feylesofi tedrisine mahsus olan rahleler kiliselerin şubeleri hükmünü almışlardır. Hâlbuki şunu katiyen bilmelisiniz ki, Hristiyanlığa mahsus bir ilm-i hesab ve hendese olmadığı gibi, Hristiyanlığa mahsus bir feylesofi dahi yoktur.

İmdi bir hakîm Kant* ile bir de Schopenhauer muhlisinizin kitaplarını okuduktan sonra kendi kendiniz için düşününüz. O hâlde yirmi asırlık çıfıtlık[5] ile kurun-ı vusta[6] gibi bir devrin zihninize yığmış olduğu zunun-ı batılayı[7] tart[8] ederek onların gösterdikleri rububiyet[9] bile insanlar için bir fikr-i hulki[10] olmadığını ve belki valideniz hanımın sizi yatağı üzerinde diz üstüne çökelterek ve ellerinizi çaprazvari göğsünüze götürerek kendi tekellüm[11] eyledikleri kelimeleri size dahi söyletmeye başladığı zamandan beri bu fikrin size geldiğini görürsünüz. Kopernik** kiliselerin Rabbini göklerden tart eyledi. Hakikat-i hâlde Cenâb-ı Allah her yerde hazır ve nazırdır. Üzerine yazdığınız levhada da hazırdır. Ve mübarek arkanızın dayandığı sandalyede de! Berber çırakları veyahut ispençiyar[12] şakirtleri[13] gibi maddiyundan[14] dahi olmayınız. Fakat safi bir ruhperest[15] hiç olmayınız. Zira ruhanilere kanaatten ibaret kalırsanız kilise levhalarında gördüğümüz vücutsuz ve yalnız kanatlı baştan ibaret meleklere benzersiniz. Fununu[16] tetebbudan ayrılmayınız. Hikmetinizi dahi âsâr[17] ve ef'al[18] üzerine bina ediniz. İşte bu suretle feylesof olursunuz. Haydi dostum Buda*** cenapları sizi himaye-i mukaddesesi altına alsın!

1 nüfuz-ı külli (göster-): çok etkili olmak **2** darü'l-maarif: üniversite; akademi **3** mesalik-i hükema: felsefi ekoller **4** tedris (olun-): öğretilmek **5** çıfıtlık: bozgunculuk **6** kurun-ı vusta: Orta Çağ **7** zunun-ı batıla: batıl boş zanlar, inançlar **8** tart (et-): uzaklaştırmak; kovmak **9** rububiyet: tanrılık **10** fikr-i hulki: yaratıcı fikir **11** tekellüm: konuşmak; söylemek **12** ispençiyar: eczacı **13** şakirt: öğrenci **14** maddiyun: maddeciler; materyalistler **15** ruhperest: ruhçu **16** fünun: fenler; bilimler **17** âsâr: eserler **18** ef'al: fiiller; işler

* İmmanuel Kant: 1724- 1804 yılları arasında yaşamış olan Alman filozofu. Alman felsefesinin kurucu isimlerinden biri olmuş ve felsefe tarihinin kendisinden sonraki dönemini büyük ölçüde etkilemiştir. (h.n.)

** Kopernik/Nicolaus Copernicus: Rönesans matematikçisi ve dünya yerine güneşin merkezde bulunduğu Güneş merkezli evren modelini formülleştiren astronom. (h.n.)

*** Buda/ Gotama Buda: MÖ 563-483 yılları arasında Hindistan'da yaşadığı tahmin edilen ruhani öğretmen ve Budizm'in kurucusu. (h.n.)

Şu sözler Schopenhauer'in üç eserinden alınmışlar, terkip olunmuşlarsa da bu sözlerin kâffesi kendi kaleminden çıkmış olduğuna şüphe yoktur. Darü'l-maariflere girilmemesi ve Nasraniyete[1] inanılmaması gibi vesaya[2] daha şimdiden buracıkta o kadar hüküm götürmezler ve en sonraki âsâr ve ef'al üzerinde binayı hikmet sözü asla gözümüz önünden kaçmazsa da feylesof olmak için evvelâ yirmi bin lira varidat-ı seneviye[3] bulunmak şart olması, aynıyla Flemenk peyniri içindeki farenin feylesof olmasına benzemez mi? Demek oluyor ki, yuvası peynir kellesi içinde olmayan fare o kanaat-i feylesofaneyi gösteremeyeceği gibi yirmi bin frank varidat-ı seneviyesi olmayan adam dahi feylesofluk taslamayacakmış.

Ya yirmi bin franklık adam olmak mevkiinde bulunan bir kimse o nokta-i nazardan her şeyin doğrusunu görebilecek mi?

İşte burası o kadar tuhaftır ki, bu suale "Hayır!" cevabını vermek için Schopenhauer'ın sizi istidad-ı reculünüzden[4] men etmemekle beraber teehhülden[5] men etmesi kaziyesini[6] düşünmek lâzım geliyor. Kendisi hiç teehhül etmemiş yani onu tecrübe eylememiş bulunduğu hâlde fenalığını nasıl hükmeyliyor? Hele kuvve-i şehvaniyeden[7] meşruan istifadeyi men eylediği hâlde gayr-ı meşru suretine müsaade vermesi ne hükmünde kalıyor? İmdi hikmet "her şeyin, her hükmün doğrusu" ise hakîm dahi her şeyin doğrusunu yapan adam olmak zaruridir. Kavli[8] fiiline uymayan adam kendi kendisini tekzip etmiş olarak kâzip[9] ise "hakîm" değil, "şahit" bile olamaz.

1 Nasraniyet: Hristiyanlık **2** vesaya: vasiyetler; öğütler **3** varidat-ı seneviye: yıllık gelir **4** istidad-ı recül: erkeklik yeteneği **5** teehhül: evlilik **6** kaziye: konu **7** kuvve-i şehvaniye: cinsel güç **8** kavl: söz **9** kâzip: yalancı

MEBHAS 4

SCHOPENHAUER'İN KENDİSİ

Bu adam 1788 senesinde Almanya'da Danzig şehrinde tevellüt[1] ederek babası bir zengin tacir ve anası dahi bazı âsârıyla[2] iştihar[3] eylediğine göre bir edipmiş. Babası bir İngiliz kadar seyahati sevdiğinden Schopenhauer valideyniyle[4] beraber Almanya, Belçika, İsviçre, Fransa ve İngiltere'yi çocukluğunda gezmiş. Dokuz yaşında Havre'da kendisini bir mektebe koymuşlar ki, iki sene sonra orada lisan-ı maderzadı[5] olan Almancayı unutmuş ve badehu[6] biraz zaman dahi Londra'da bırakılmış. Babasının meramı kendisini tacir etmekken 1804 senesinde herifçik vefat edince Schopenhauer artık bir tezgâh başında alışveriş etmektense edebiyata, hikemiyata sülûkü[7] zevkine daha muvafık bulmuş. Baba mirası kendisini çalışmaksızın geçindirecek derecede olduğundan on altı yaşında fail-i muhtar[8] kalan Schopenhauer Almanca, Fransızca, İtalyancadan maada eski Latin ve Yunan lisanlarını da tahsile bezl-i mahasal-ı iktidar[9] ederek ilm-i madeniyat, nebatat ve tarih ve psikoloji ve kimya ve sair fününu bi'l-ikmal[10] hasseten[11] feylesofi ile iştigal için Kant ve Platon'un* âsârını tercihan okumaya başlamış. Hele flavta ve gitara çalmayı dahi hikmetin cümle-i mütemmimatından[12] bilmiş ki, dünyada bir lezzet bulamamak mesleğine salik olacak bir feylesof için lezaiz-i musikiyeden hisse-mend[13] olmaya çalışmak hakikaten gariptir.

1 tevellüt (et-): doğmak **2** âsâr: eserler **3** iştihar (eyle-): şöhret kazanmak **4** valideyn: anne ve baba **5** lisan-ı maderzad: anadil **6** badehu: sonra **7** sülûk: girme; yönelme **8** fail-i muhtar: özgür; başına buyruk **9** bezl-i mahasal-ı iktidar (et-): büyük çaba sarfetmek **10** bi'l-ikmal: tamamlayarak **11** hasseten: özellikle **12** cümle-i mütemmimat: tamamlayıcı unsurlar **13** hisse-mend (ol-): pay almak

* Platon: İslâm dünyasında Eflatun adı ile bilinen MÖ 427 - MÖ 347 yılları arasında yaşamış Antik Yunan filozofu, matematikçi. (h.n.)

Lâkin dünyada alınacak lezzet olmadığını iddia eyleyen bu hakîm öyle zannolunacağı veçhile kütüphanesinden dışarıya çıkmaz ve her tetebbuatını kitaplar üzerinde eder tünd-ru[1] ve dürüşt-meşrep[2] bir şey olmayıp şık giyinir, tiyatroları, baloları, hatta cambazları bile sever ve dünyanın her köşe bucağını öğrenmeye çalışırdı. Hatta metreslerinin birisinden bir de veled-i gayr-ı meşru[3] tevellüt etmiştir ki, bu hâl kendisi gibi feylesof olan Descartes'a* dahi vaki olmuştur.

Her nerede bulunsa zevk ve safa mutadı[4] olup yalnız işret ile düellodan pek ziyade havf[5] eyleyen ve fakat komşusu olan bir terzi kadını dövmeye kadar âcizlere kahramanlık göstermekten dahi çekinmeyen bu zat-ı muhterem bir aralık Berlin'e gelerek darü'l-maarifte[6] hikmet hocası olmuşsa da henüz ne müellefatınca[7] ve ne de şahsınca hiçbir ehemmiyeti bulunmadığından öte tarafta muallim Hegel** müstemiînden[8] hâlî[9] hiçbir yeri kalmayan dershanede tedris eylediği hâlde Schopenhauer âdeta boş sıralara karşı ders-i hikmet verirmiş.

Hayat-ı beşeriyeyi[10] bir kandilden ibaret görüp "püf" deyince söneceğinden böyle seriü'z-zeval[11] bir şeye ehemmiyet bile verilmemesini ve maişet-i beşeriyenin âdeta bir komedya olarak insanların dahi dünya denilir bir saha-i temaşa üzerinde işte o maişet komedyasını oynar aktörden ibaret olmasıyla maişette dahi ciddiyet aramak ayn-ı hamakat[12] sayılacağını mukaddemat-ı mukni'a[13] ile temin eyleyen feylesof efendinin ölüm denilen ve işte kandile "püf" ve maişet komedyasının son perdesini idare

1 tünd-ru: asık yüzlü **2** dürüşt-meşrep: sert, kaba huylu **3** veled-i gayr-ı meşru: evlilik dışı çocuk **4** mutad: alışkanlık **5** havf (eyle-): korkmak; çekinmek **6** darü'l-maarif: üniversite **7** müellefat: yazılmış eserler **8** müstemiîn: dinleyiciler; dinleyenler **9** hâlî: boş **10** hayat-ı beşeriye: insanın, insanlığın hayatı **11** seri-üz-zeval: devamsız; geçici **12** ayn-ı hamakat: tam ahmaklık **13** mukaddemat-ı mukni'a: ikna edici başlangıç bilgileri

* Descartes: 1596 - 1650 yılları arasında yaşamış. Hayatının büyük bir kısmını Hollanda'da geçirmiş Fransız filozof, matematikçi ve yazardır. (h.n.)

** Georg Wilhelm Friedrich Hegel: 1770 - 1831 yılları arasında yaşamış idealist Alman filozofu (hn.)

edenlere "laşka"* demekten ibaret bulunan şeyin yaklaştığını görünce sizin bizim kadar korkarak ve belki sizden bizden ziyade titreyerek kuyruğu omuzlayıp tabana kuvvet kaçtığını görürseniz kahkahalar ile gülmez misiniz?

Evet işte Schopenhauer'in bu tuhaflığı dahi 1831 senesinde Berlin'de kolera zuhur eylediği zaman görülmüştür. Zira dersine muntazaman devam eden ve birisi manej[1] ustası, diğeri akçe tebdil eden sarraf ve üçüncüsü dişçi ve dördüncüsü dahi bir yüzbaşı mütekaidinden[2] ibaret bulunan dört nefer şakirtlerini terk eylediği gibi Berlin'deki koleradan, yani ölümden kaçıp gitmiştir.

Bu firarda Schopenhauer soluğu Frankfurt'ta alarak ömrünün bakiyesi olan yirmi dokuz sinin-i tavileyi[3] hep orada geçirmiştir. Yaşadıkça ölümden havfı artar idiyse de 1860 senesi eylülünün yirmi üçüncü günü tamam elbisesini giyinmekteyken ölüm dedikleri kahraman o pir-i dânânın[4] birdenbire gırtlağına sarıldığı gibi kilim üzerine serivermiştir.

Can-ı azizini o muazzez ve muhterem derisi içinde yetmiş iki sene saklamıştı. Bu müddet-i tavileyi ise yalnız babasının kazandığı para ile bekârlık hâlinde ve bir suret-i muttaridede[5] geçirmiş olduğundan bir günlük suret-i maişetini görmek bütün ömrünü görmek demek olur ki, o dahi sabahleyin alafranga saat sekizde kalkmak ve bir İngiliz'in yıkandığı gibi süngerler ile yıkanmak, kendi kahvesini kendisi pişirmek ve yazıhanesine geçip sabahın taze kafası ile birçok yazı yazmak ve badehu paltosunu omuzlamadan evvel flavta ile birkaç hava çalıp kuşluk taamına gitmek, gezmeye çıkmak, muntazaman *Times*** gazetesini okumak, bazı kere eski kitapları karıştırmak, akşam taamına ve badehu tiyat-

1 manej: at eğitimi **2** mütekaid: emekli **3** sinin-i tavile: uzun yıllar **4** pir-i dânâ: yaşlı bilge **5** suret-i muttaride: düzenli; yeknesak biçim

* Laşka/laçka: (İt.) Gemicilikte yelkenleri bırakma, gevşetme anlamında bir terim. Burada "Tamam, bırak, oyun bitti" anlamında. (e.n.)

** Times: 1788'den beri bu isimle çıkmakta olan İngiliz gazetesi The Times. (h.n.)

roya gitmek, nihayet gelip bir de âlâ uyku çekmekten ibarettir.

Ama bu fıkramız Schopenhauer'in ahsen-i ahvalini[1] gösterir. Bundan maada kendisi o kadar meraklı, müvesvis[2], korkak, hiddetli bir adamdı ki, meselâ kendisine bir mektup gelse mutlaka bir fena havadis vereceği hükmüyle sapsarı kesilir, gece edna[3] bir patırtı olsa uykusundan uyanıp yatağı içinde buz kesilir ve bir saniye sonra birdenbire cürete gelerek tabancalarına sarılır, azıcık hasta olsa öleceğine kanaatle aklı başından gider ve şayet yangın zuhur ederse çabuk kaçabilmek kararıyla daima oturduğu hanelerde birinci katta oturur, kendi usturasından başka bir ustura görecek olsa kendisini boğazlayacakmış kadar ürker ve hangi hotelde bulunsa kadehini kimse kullanmasın diye sofradan beraber kaldırır ve yine kendisi beraber getirir ve akçesinden altın ve gümüş gibi nukud[4] olanları şuraya buraya müteferrik[5] yerlere sakladığı gibi banka biletlerini dahi kitaplarının kâğıtları arasına koyarak şayet hırsız bir kısmını çalarsa diğer bir kısmı kendisine kalacağını hesap eder ve hesaplarına kimse vâkıf olmasın diye irat[6] ve mesarifini[7] Rumca veyahut Latince yazar. Şimdi bu hâlde bulunan bir adamı çıldırmış diye dar-ı şifaya[8] mı gönderirsiniz yoksa muallim diye bir feylesofi rahlesine mi oturtursunuz?

Fakat ne çare ki, bu adam idare-i efkâra[9] ve tahrik-i hameye[10] başladığı zaman hakikaten müstemilerini ihtizaza[11] getirecek surette serd-i mütalaat[12] eylediğinden eğerçi şöhreti biraz geç kalmış ise de o kadar büyümüştür ki, âsârı Avrupaca her lisana tercüme olunarak Avrupa'nın her tarafından her sene birçok büyük adamlar suret-i mahsusada kendisini ziyarete gelmeye başlamışlardır. Bu adamın enzar-ı umumiyedeki[13] ehemmiye-

1 ahsen-i ahval: en güzel hâller **2** müvesvis: vesveseli; kuruntulu **3** edna: pek az; en küçük **4** nukud: nakit **5** müteferrik: farklı **6** irat: gelir; kazanç **7** mesarif: masraflar; harcamalar **8** dar-ı şifa: hastane **9** idare-i efkâr: fikir yürütme **10** tahrik-i hame: kalem oynatma **11** ihtizaz(a getir-): titretmek **12** serd-i mütalaat (eyle-): düşüncelerini dile getirmek **13** enzar-ı umumiye: kamuoyu

ti Voltaire'den maada hiçbir hakîmde görülmüş olmayıp ismi ahad-i nasa[1] ve çocuklar ağzına kadar yayılmıştır. Vakıa âsârı bin taraftan duçar-ı muahaze[2] olmuşsa da bin taraftan dahi o derecelerde tahsin[3] edilmiştir ki, Schopenhauer kendisini bir "mesih" ve meslek-i hikmetini kabul eden bazı kimseleri dahi "havari" addeylediği hâlde, mahiyet-i ibtidaiye ve sahihası[4] bir latifeden ibaret olmak lâzım gelen bu kaziye gitgide ciddiyet dahi peyda eylemiştir.

Biz bu eserdeki tetkikatımızda "Söyleyene bakma, söylenene bak" hükmünü velev ki muvakkaten[5] olsun bir tarafa koyarak "Kelâmından olur malum kişinin kendi miktarı" sözü dahi Schopenhauer'a tatbik olunamayacağını gördükten ve hikmet her şeyin doğrusu olmak lâzım geldiği gibi hakîm dahi her şeyin doğrusunu yapan adam olmak iktiza eylediğine kanaat getirdikten sonra Schopenhauer'in kendisini de bu surette tanımaya mecburduk. İşte tanıdık. Hatta kendisine mesih-i cedid[6] ve telâmizine[7] havariyun-ı cedide[8] çeşnisini vermesinden dahi anlaşılacağı üzere bu adamın din hilâfında bulunduğunu dahi kestirmiş olduksa da yalnız Schopenhauer değil elyevm[9] Avrupaca sair birtakım hükema[10] dahi "dindarlık" sözünü evsaf-ı mayubeden[11] ve hemen de "sahtekâr" lâfzına müradif[12] kelimattan addeyledikleri münasebetiyle işbu temhidatımızda[13] kaziyenin bu cihetini de mevki-i tedkike çekmeye lüzum gördük.

1 ahad-ı nas: halk **2** duçar-ı muaheze (ol-): eleştiriye uğramak **3** tahsin (et-): beğenmek **4** mahiyet-i iptidaiye ve sahiha: içeriğinin aslı ve gerçekliği **5** muvakkaten: geçici olarak **6** mesih-i cedid: yeni mesih, peygamber **7** telâmiz: öğrenciler; takipçiler **8** havariyun-ı cedide: yeni havariler **9** elyevm: bugün; hâlâ **10** hükema: hakîmler; filozoflar **11** evsaf-ı mayube: ayıplı, kusurlu vasıflar, nitelikler **12** müradif: eş anlamlı **13** temhidat: izahlar; açıklamalar

MEBHAS 5

AVRUPA'NIN DİNSİZLİĞİ NEDEN İBARETTİR?

Avrupa'nın dinsizliği meselesi bir mesele-i hikemiye olmaktan ziyade bir mesele-i tarihiyedir ki, *Mufassal** ser-levhasıyla kaleme almakta bulunduğumuz tarihte bu mesele bihakkın temhid[1] ve muhakeme edilmektedir. Ahiren[2] yazılan "Katolikliğin Mukaddemat-ı İnkırazı" ser-levhalı haşiye-i tavilemiz[3] bu meselenin dahi mukaddimesi olup onu takip eden mütun ve havaşi-i saire[4] dahi keyfiyetin[5] tarih nokta-i nazarından hallini itmam[6] eyleyecektir.

Bu meselenin hikmet-i diniyece suret-i halli[7] ise Nasaranın[8] ehl-i İslâm'a taarruz yolundaki neşriyatına müdafaaten geçen seneler neşreylemiş olduğumuz *Müdafaa*** ser-levhalı üç ciltte etrafıyla ve muhakemat-ı lâzimesiyle görülür.

İki türlü suret-i halli ehad-ı hümaya[9] memzucen[10] burada hülâsa etmek lâzım gelince şu veçhile hülâsa edilir ki:

An-asıl Yahudilikten ibaret bulunan Nasraniyet Yahudilik âleminde mazhar-ı hüsn-i telâkki[11] olamayıp da Felatun-ı ilâhi meslek-i hikmetine salik[12] hükema eline geçtiği zaman bir taraftan İncil-i Şerif gibi bir kitab-ı mukaddes-i semavinin (derecesi

1 temhid ve muhakeme (et-): izah etmek, açıklamak ve değerlendirmek **2** ahiren: son zamanlarda; yakında **3** haşiye-i tavile: uzun açıklamalı yazı **4** mütun ve havaşi-i saire: metinler ve diğer haşiyeler **5** keyfiyet: durum **6** itmam (eyle-): tamamlamak **7** suret-i halli: çözümleme biçimi **8** Nasara: Hristiyanlar; Nasraniler **9** ehad-ı hüma: ikisi beraber; birbirine katılarak **10** memzucen: (birbirine) katılarak; karıştırılarak **11** mazhar-ı hüsn-i telakki (ol-): iyi karşılanmak **12** salik: girmiş

* Mufassal: Ahmet Mithat Efendi'nin tam adı Mufassal Tarih-i Kurun-ı Cedide olan üç ciltlik ve ilk iki cildi 1886'da, üçüncü cildi 1888 tarihinde yayınlanan eseri. (h.n.)

** Müdafaa: Ahmet Mithat Efendi'nin 1883, 1884 ve 1885 yıllarında üç cilt olarak basılan, Hristiyanların İslâmiyet'e yönelik hücumlarına cevap verdiği kitabı. (h.n.)

şimdiki İnciller'den istidlal ve tayin olunamayan)[1] irşadı[2] ve diğer taraftan Felatunilerin ikmal ve itmamıyla kadim putperestlik üzerine bihakkın tercih olunabilecek sureti almışken papazlar mücerret kendi menfaatlerinin temini için zulmet-i cehl içinde kalan halka hoş görünecek her şeyi dine ithal ede ede putperestliğin ne kadar ebatili[3] varsa cümlesini doldurmuşlardı. İşte azîm ve cesim[4] mabetler yapmak ve derunlarında mumlar yakmak ve musattah[5] ve mücessem[6] resimler koymak ve birçok yortular peyda etmek ve yalnız Mesih'i değil kilise âzası diye birçok insanları rububiyet[7] mertebesine çıkarmak ve karnaval maskaralıkları gibi şeyleri dahi âdat-ı diniye hükmüne koymak ve Nasraniyetin dünyaca hiçbir alâkası olmamak lâzım iken onu bir hükûmet-i müstebide[8] ve musallata-i dünyeviyeye[9] çevirmek misilli ahval bu dini suret-i iptidaiye ve asliyesinden[10] o kadar çıkarmıştır ki, meşhur Luther'in* Protestanlığı tesis ile mümkün mertebe dini tathire[11] çalışmasından pek çok evvel John Wycliffe** ile Jan Hus*** gibi Nasraniyet-i sahiha ve safiye gayretkâranı[12] bu dinin aleyhine kıyam ile Avrupa'yı yalnız mebahis-i diniye ile değil mukatelât-ı mezhebiye[13] ile zangır zangır titretmeye başlamışlardır.

Nasraniyetce teceddüdat-ı diniyeyi[14] Luther dahi itmam edememiştir. Zira Protestanlık mezhebinin de birtakım mesalik-i muhtelifesi[15] zuhura gelerek onların erbabı dahi tedkikat-ı diniyede

1 istidlal ve tayin (olun-): anlaşılmak **2** irşad: yol gösterme **3** ebatil: batıllar; boş inançlar **4** azîm ve cesim: büyük; heybetli **5** musattah: düz **6** mücessem: üç boyutlu **7** rububiyet: tanrılık **8** hükümet-i müstebide: despot hükümet **9** musallata-i dünyeviye: dünyevi tasalluflarda bulunma **10** suret-i iptidaiye ve asliye: ilk ve ve asıl şekil **11** tathir: temizleme; arındırma **12** gayretkâran: taraftarlar **13** mukatelât-ı mezhebiye: mezhep katliamları, kıyımları **14** teceddüdat-ı diniye: Dini yenileştirme **15** mesalik-i muhtelife: çeşitli yollar, kollar

* Luther: Martin Luther, 1483 -1546 yılları arasında yaşamış Alman keşiş, teolog, üniversite profesörü, protestanlığın kurucusu. (h.n.)

** John Wycliffe: 14. yüzyıl İngiliz skolastik filozofu ve reformist ilahiyatçı. (hn.)

*** Jan Hus ya da Johannes Huss: 14. yüzyılda yaşamış Hıristiyan reformcu, teolog (h.n.)

ilerleye gitmişlerdir. Vakıa bu suretteki teceddüdat-ı Nasraniye asıl "din" denilen şeyden intizar[1] olunacak hakikati meydana koyamayıp bir insan evladının ulûhiyetine[2] kanaat gibi butlan-ı esasi[3] yine devam edegelmişse de öte taraftan hakikati kendi akılları ve fikirleriyle bulmaya çalışan bir fırka-i hükema dahi zuhur ederek diyaneti, ibadeti, ulûhiyeti, filanı ceffe'l-kalem[4] inkâra girişmişler ve rüesasından[5] birisi bizce hayli maruf[6] olmaya başlamış olan Voltaire* olmasından dahi istidlal[7] olunacağı üzere bunlar, insanlar için bir hürriyet-i efkâr yolunu açmak azmiyle o meydan-ı münakaşaya atılmışlardır.

İşbu hikemiyat-ı cedide erbabının ifratları gide gide siyasiyata dahi intikal ederek ol kadar müthiş fikirleri meydana koymuşlardır ki, erbabını dünyada da ahirette de perişan edeceğini ukul-i kasıra[8] ashabı bile izandan âciz kalmaz.

Vakıa bunlara sorulsa ismi "din" olduktan sonra İslâmiyet'i de kabule tenezzül etmezler. Ancak kendi içtihatlarının yüzlercesinde görüleceği üzere hikmet-i İslâmiyenin pek çok ahkâmını[9] bunlar güya kendi hikmetlerinin üsleri olmak üzere kabul etmektedirler ki, şu kabulleriyle itikat ve inatları asla tevfik[10] olunamaz.

İmdi bugünkü günde "Avrupa'nın dinsizliği" denildiği zaman bunu ale'l-ıtlâk[11] bir inkâr addetmeye imkân yoktur.

Hem hakikaten hatta hikmet-i diniyece dahi bu imkân yoktur. Zira diyanetten, ulûhiyetten ürkerek kaçıp kurtulmak isteyen zavallılar hangi tarafa kaçsalar "İllâ bi's-Sultan"[12] hükmünce yine sultan-ı kâinat olan Cenâb-ı Hakk'a kaçmış ve bu firar ile tamam yine din-i Hakk'a girmiş olmak hükmünü alırlar. Binaen

1 intizar (olun-): beklenmek **2** uluhiyet: ilahlık **3** butlan-ı esasi: temel yanılgı, yanlış **4** ceffe'l-kalem: düşünmeksizin; birden **5** rüesa: reisler **6** maruf: bilinen; tanınmış; meşhur **7** istidlal (olun-): anlaşılmak **8** ukul-ı kasıra: eksik, kusurlu akıllar **9** ahkâm: hükümler **10** tevfik (olun-):uygun bulunmak; uymak **11** ale'l-ıtlâk: umumiyetle; mutlaka **12** İllâ bi's-Sultan: Ondan başka sultan yoktur.

* Voltaire: François Marie Arouet (1694 - 1778), Fransız yazar ve filozof. Daha çok mahlası Voltaire ile tanınmıştır. Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketinde önemli rol oynamıştır. (h.n.)

alâ-zalik[1], bizim gibi bir hikmet-i metine-i İslâmiyeye[2] nailiyetle herhâlde Nasraniyet âlemi demek olan Avrupa'nın hikmet-i diniyesine bile sem'-i kabul[3] atfına tenezzül etmeyecekleri derkâr olan erbab-ı selâmetin, artık dinsizlik denilen Avrupa hikemiyat-ı müşevveşesine[4] ale'l-amya[5] kapılıvermeleri caiz mi olur?

Biz düşüneceğiz ki, onların dinsizlikleri yine kendi dinleri aleyhine bir isyandan ibarettir. Hem bu isyanda hakları ve hiç olmazsa mazuriyetleri müsellemdir[6]. Zira onların dinleri bir esaret-i fikriye demek olup o zinciri kırıp da hürriyet-i fikriye âlemine can attıkları zaman birçok köşelerde asıl hürriyet-i tamme-i fikriyenin vasıl olabileceği hakayık-ı İslâmiyeden birçoklarına bilâ-ihtiyar[7] ve an-cehl[8] vasıl olmaktadırlar. Bu hâlde Cenâb-ı Feyyaz-ı Mutlak'ın[9] feyz-i ezeli ve ebedisinden ümitvar olabiliriz ki, evdiye-i dalâlette[10] tek ü tâb[tâz?]-ı hakayık-cuyaneleri[11] nihayetinde hakayık-ı mahza[12] ve katiye-i İslâmiyeye mülâki[13] olalar da işbu biçaregân-ı dallin[14] dahi hidayet[15] göreler. Âmin! Sümme âmin!...

1 binaen alâ-zalik: bundan dolayı **2** hikmet-i metine-i İslâmiye: sağlam bir İslâmi hikmet **3** sem'-i kabul: işitip kabul etme **4** hikemiyat-ı müşevveşe: karışık, anlaşılmaz hikmetler; düşünceler **5** ale'l-amya: körü körüne **6** müsellem: teslim edilmiş **7** bilâ-ihtiyar: seçmeksizin; istemeden **8** an-cehl: bilmeden **9** Cenâb-ı Feyyaz-ı Mutlak: mutlak ve sonsuz feyiz, bolluk sahibi Allah **10** evdiye-i dalalet: sapkınlık vadileri **11** tek ü tâb[tâz?]-ı hakayık-cuyane: hakikati aramak için koşuşturma **12** hakayık-ı mahza: tek, katıksız hakikat **13** mülâki [ol-]: kavuşmak **14** biçaregân-ı dallin: sapkın çaresizler **15** hidayet: doğru yol; hak yolu

İKİNCİ KISIM

MESAİB-İ DÜNYEVİYE

MEBAHİS

Müspet Olan Ancak Istırap mıdır?
Sade Huzur Mümkün müdür?
Dünya Bir Cennet mi Ya Cehennem mi?
Dünyaya Gelmeli mi, Gelmemeli miydi?
Meselenin Bizcesi

MEBHAS 1

MÜSPET OLAN ANCAK ISTIRAPMIŞ

Schopenhauer diyor ki:

> Eğer dünyada mevcudiyetimizden maksat yalnız ıstırap olduğuna kanaat edilmeyecek olsa hayattan sair hiçbir maksat olmadığı hükmolunmalıdır. Zira bu hayattan maksat ıztırab-ı daimî olmayıp belki âlâm[1] ve ekdarın[2] tesadüfi olduğunu zannetmek bi'l-külliye boştur. Vakıa hususi felaketlerin her biri bir tesadüf, bir şazz[3] zannolunur ise de ıstırap ve felaket-i umumiye bir kaide-i külliyedir.

Schopenhauer'in bu sözü müspet bir dava olmak üzere telakki olunmayıp şimdiki hâlde henüz bilâ-delil bir müddea[4] olmak üzere telakki olunmalı da yine bu esası takviye için söylediği sair sözler birer bürhan[5] addolunarak davayı ne dereceye kadar ispat edebileceğine bakmalı ve hükmünün mahiyetini de badema ona göre takdir ve tayin etmeli.

Schopenhauer diyor ki:

> Mecrasında hiçbir maniye müsadif olmayan nehir nasıl şamatasız, girdapsız, sakinâne bir surette akarsa tabiat-ı insaniye ve hayvaniyece irademize hiçbir şey itiraz ve mümanaat[6] etmediği müddet-i ömr dahi hiçbir şeye dikkat etmeksizin öylece lâkaydane akar gider. Eğer nazar-ı dikkatimiz mütenebbih[7] olmuş ise mutlaka irademize muhalefet edecek bir şey husule gelmiş demektir. İrademize muhalif her ne peyda olur, herhangi şey irademizi aykırılar veya ona mukavemet eder, yani bize hoş görünmeyen ve mucib-i teellüm[8] olan her ne zuhura gelirse onu derhâl ve apaşikâre hissederiz. Vücudumuzun sıhhat-i umumiyesine dikkat etmeyiz de meselâ kunduramızın

1 âlâm: elemler **2** ekdar: kederler **3** şazz: kaide harici; istisna **4** müddea: iddia **5** bürhan: kanıt **6** mümanaat (et-): engel olmak **7** mütenebbih: uyanmış; tenbih ile uyarılmış **8** mucib-i teellüm (ol-): kederlendirmek; üzüntü vermek

incittiği bir nokta-i zaifeye dikkat ederiz. İşlerimiz umumiyet üzere yolunda giderek terakkisine dikkat etmeyiz de yalnız bir işimize ârız[1] olan cüzi[2] fenalık bizi meşgul eder. Demek oluyor ki, saadet ve bahtiyarlık menfi ve yalnız evca'[3] ve ıstırap müspettir.

Bu fıkrada mukaddemat pek makul olduğu hâlde netice ona mütenasip düştü mü ya? Hiçbir maniaya müsadif olmaksızın bir derenin sakinâne akıp gitmesi hâl-i aslisi demek olup zuhur-ı mania ise bir hadise demek olduğundan müspet hâl-i asli ve menfi dahi o arıza olmak lâzım gelmez mi? Ömr-i beşer meselesi de böyle olmak icap eylemez mi? İhtimal ki, maksadı henüz biz anlayamamışızdır. Zaten Schopenhauer dahi maksadı daha ziyade tavzih[4] için başka sözler dahi söylüyor. Hatta işi bizim anlayacağımız surette anlayanlar bulunacağını da nazar-ı dikkate almış ki, tamam bizim şu mülâhazamıza cevap veriyor gibi şöyle bir söz söylüyor:

> Fenalıkları menfi olmak üzere tevile[5] çalışan metafizik erbabının mesleklerinden daha münasebetsiz hiçbir şey tasavvur edemem. Müspet olan yalnız fenalıktır. Zira kendisini o hissettiriyor. Her iyilik, her saadet, her itminan[6] menfidir. Zira bunlar bir arzuyu menden ve bir ıstırabı hitama isalden[7] başka bir şey yapmıyorlar. Buna ilâve ediniz ki, biz ale'l-umum sevinçleri intizarımızın haricinde buluyoruz. Evca' ve âlâm ise sevinçlere takaddüm[8] eyliyor. Bu nokta üzerinde tenevvür[9] etmek ve safaların elemlere galebe edip etmediğini veyahut bunların yekdiğerine mükâfat mı olduklarını derhâl anlamak ister misiniz? Bir hayvanı paralayıp ekl eden[10] hayvan ile onun pençesinde paralanıp eklolunan hayvanın hislerini, teessürlerini mukayese ediniz.

Tenvir-i müddea[11] için Schopenhauer'ın getirdiği misaller meseleyi ne dereceye kadar tenvir edebilmiş oldukları henüz bizce

1 ârız (ol-): takılmak; gelmek **2** cüzi: az; küçük **3** evca': acılar; ağrılar **4** tavzih: açıklama **5** tevil: yorumlama **6** itminan: emniyette olma; güven duyma **7** isal: ulaştırma; kavuşturma **8** takaddüm (eyle-): önde bulunmak; önce gelmek **9** tenevvür (et-): aydınlanmak; bilgi sahibi olmak **10** ekl (et-): yemek **11** tenvir-i müddea: iddiayı aydınlatma, açıklama

muayyen olamadı. Schopenhauer metafizik erbabına pek hasımdır. O da yalnız buradaki sözünden anlaşılmakla kalmaz. Sair birçok yerlerde dahi onlara seng-i itiraz[1] fırlatır.

"Metafizik" demek, "mavera-i tabiat[2]" demektir. Arzı[3], tûlü[4], umku[5] olan ecsam-ı sulbiye, mayie ve hevaiyenin[6] havass-ı zatiyesinden[7] bahseden ilme "fizik" yani hikmet-i tabiiye denilir. Eb'ad-ı selâse-i mezkûreden[8] âri yani cismaniyet fevkinde olan şeylerden bahseden ilme dahi "metafizik" denilir. Vakıa Voltaire, Madam de Choiseul'e* yazdığı bir mektupta demiş ki, "Ekseriya metafizik denilen şey ruhun bir romanından başka bir şey değildir. Fakat bu roman *Elf Leyle*** hikâyesinden daha eğlenceli değildir." Lâkin Mösyö Schopenhauer'in iştigal eylediği şeylerin de mesail-i fizikiyeden olmadıkları dava edilebilir mi? Metafiziği ne kadar istihza[9] etmiş olsa mebahisiyle sabittir ki, kendisi dahi metafizik meydanında at oynatmaktadır.

Hem metafizisyenlerin kâffesi fenalık menfi, iyilik müspet iddiasında değildirler. Aksi müddeada Schopenhauer'e refik[10] olanlar dahi pek çoktur. Çocuğun dünyaya geldiği zaman ilk çıkardığı sedanın bir bükâ[11] sedası olduğuna kadar dikkat edenler bulunmuşlardır. "Dünya" kelime-i Arabiyesinin "deni"den[12] mehuz[13] bir ism-i tafdil-i müennes[14] olarak "ziyade alçak" manasına olduğu bile dermeyan edilmiştir ki, Fransızcada "ici bas" ve "ce bas monde" gibi tabirler dahi bununla manada, edada müşterektirler. Tesliyeti[15] dahi ret için Mösyö Schopenhauer'in bizi kesilmeye namzet koyunlara teşbih etmesi bile ondan yüzlerce sene evvel

1 seng-i itiraz: itiraz taşı **2** mavera-i tabiat: fizik ötesi **3** arz: genişlik **4** tul: uzunluk; boy **5** umk: derinlik **6** ecsam-ı sulbiye maiye ve hevaiye: katı, sıvı ve gaz hâlindeki cisimler **7** havass-ı zatiye: kendisine ait özellikler **8** eba-ı selase-i mezkûre: söz konusu üç boyut **9** istihza (et-): alaya almak **10** refik: yoldaş **11** bükâ: ağlama **12** deni: alçak **13** mehuz: çıkarılmış; alınmış **14** ism-i tafdil-i müennes: dişil pekiştirme ismi **15** tesliyet: avutma; teselli verme

* Madam de Choiseul: 18. yüzyıl, de Gramont düşesi. (h.n.)

** Elf Leyle ve Leyle: Binbir Gece Masalları. Orta Çağ'da kaleme alınmış Orta Doğu kökenli hikâye külliyatı. (h.n.)

bir Acem hakîmi tarafından yapılmış bir teşbihtir. Şu kadar ki, Schopenhauer "Bir taraftan kasap nazar-ı dikkatiyle intihabını[1] icra eylediği hâlde çayır içinde oynayan koyunlar gibi biz dahi bahtiyarlık günlerimizde yine o saatte nasibin bize ne gibi felaketler hazırladığını bilmeyiz" demiş ve ondan evvel Voltaire "Biz cümleten ölüme mahkûm kurbanlarız. Biz o koyunlara benzeriz ki, boğazlanmalarına muntazır oldukları hâlde melerler, oynarlar, sıçrarlar. Onların bize faikiyetleri[2] ise onlar kesileceklerini bilmedikleri hâlde bizim bilmekliğimizden ibarettir" sözünü yazmış olduğu gibi ondan dahi evvel olarak Acem hakîmi:

Der zir-i felek neşat naçist
Raks-ı berre der dukkân-ı kassab*

demiştir. Maksat Schopenhauer sözünün mucidi olmadığını göstermek değildir. Metafizisyenler meyanında kendi efkârına müşterek olanlar çok olduğunu ve kendisinin dahi âdeta bir metafizisyen bulunduğunu bi'l-ispat onların mesleklerini o kadar münasebetsiz görürse kendi mesleğini dahi münasebetsiz görmüş olacağı lüzumuna bir işaretçiktir.

Saadetler, itminanlar bir arzu ve hasreti men' ve bir ıstırap ve elemi hitama[3] isal[4] eyledikleri için mi menfi olarak tahassürler[5], teellümler[6] müspet olacaklar? Hâlbuki aksi kaziye pasparlak gözlerimizin önüne çıkıyor. Tahassürler, elemler herhangi bir şeyin ve isterse saadetlerin, itminanların iyabıyla[7] hitama isal ediliyorlarsa demek olur ki, bunlar dahi zaildirler[8]. Zaten âlâm[9] ve evca'ın[10] ömrün güzeranı-ı sâkitânesini[11] ihlâl edecek hadisattan olduğunu dahi Schopenhauer daha evvelce göstermemiş miydi? O hâlde âlâm ve evca' hâdis[12] ve zail hem de serian[13] zail demek oluyorlar. Asli ve tabiî olansa bunların fıkdanı[14] yani rahat ve huzur oluyor.

1 intihab: seçme; seçim **2** faikıyet: üstünlük **3** hitam: son **4** isal (eyle-): ulaştırmak **5** tahassür: hasret **6** teellüm: üzüntü **7** iyab: geri dönmek **8** zail: geçici; tükenen **9** âlâm: elemler **10** evca': acılar **11** güzeran-ı sâkitâne: sessiz geçiş **12** hâdis: yeni, sonradan olan; değişen **13** serian: çabuk; tez elden **14** fıkdan: yokluk

* Göğün altında sevinç yok/kasap dükkânında kuzunun dans etmesi gibi (h.n.)

İmdi asli ve tabiî olandan daha müspet ve hâdis ve zail ve hem de serian zail olandan daha menfi ne tasavvur olunabilir?

Ale'l-umum sevinçleri intizarımızın[1] haricinde bulsaydık saadetler, bahtiyarlıklar geldiği zaman istigrab[2] ederdik. İstigrabımız ise felaketler, musibetler hakkında vaki oluyor. Hem öyle bir istigrab ki, hükümde istib'ad[3] ile müsavi!

Biri diğerini paralayıp ekleden hayvanların hislerini, teessürlerini mukayese edersek netice-i mukayeseyi de Schopenhauer'in lehinde bulamıyoruz. Bir kere şikârını[4] paralayıp tatlı tatlı ekleden hayvan için şu hâlin ayn-ı saadet olduğuna hiçbir kimse hatta o hayvan, hatta o Schopenhauer dahi şüphe edemez. Demek oluyor ki, mukayesenin tamam yarısı Schopenhauer'in aleyhinde çıktı. Eklolunan hayvana gelince: O hayvan, akıbetini düşünmeye muktedir midir, değil midir? Agleb-i hükemanın[5] hükümlerine ve hatta Voltaire'in dahi kuzuların kesileceklerini bilmemeleri insana faik bir meziyet olduğunu hükmeylediğine göre o hayvanda kuvve-i müfekkire[6] bulunmadığından akıbet-i hâli kendisinden kavi[7] bir hayvan tarafından eklolunmak olduğunu bilmeyecektir. O hâlde bütün ömrünü –sair ıztırabat-ı hayvaniyeden kat'-ı nazar– fakat bu ıstıraptan azade olarak geçirecektir. Nihayet kavinin pençesinde eklolunduğu zaman mustarip olacaktır ki, ömrü bil-farz bir senecikten ibaret ise onun yalnız bir saatten ekall[8] bir kısmında şu ıstırabı çekmiş olarak üç yüz altmış bu kadar gün, şu kadar saat müddeti o ıstıraptan vareste[9] olarak geçirmiş olacaktır. Binaenaleyh Schopenhauer'in tavsiye eylediği mukayesenin bir kere tamam nısfı[10] kendi aleyhine bir netice gösterdikten sonra nısf-ı diğerinin dahi işte bu kadar gün ve şu kadar saate nispetle yalnız bir saatten ekalli mikyasınca[11] kendi

1 intizar: beklenti **2** istigrab (et-): şaşırmak; garip bulmak **3** istib'ad: uzak görme; ihtimal vermeme; akıldan uzak tutma **4** şikâr: av **5** agleb-i hükema: hakimlerin çoğu **6** kuvve-i müfekkire: düşünme yetisi **7** kavi: kuvvetli **8** ekall: daha az **9** vareste: kurtulmuş; rahat; serbest **10** nısf: yarı **11** mikyas: ölçü

lehinde olup bakisi yine kendi aleyhinde bir hüküm ısdar[1] eyler.

Yok eğer kendisinden ve bir de Kant'tan başka hükemadan hemen hiçbirisini beğenmeyen Schopenhauer hayvanlarda kuvve-i müfekkire olmadığı davasını reddederek "Siz hayvan oldunuz mu ki, kuvve-i müfekkire bulunmadığını hükmeyliyorsunuz? Onlarda kuvve-i müfekkire vardır. Kavinin pençesinde paralanıp eklolunan zayıf dahi, elbet bir gün olup da şu akıbete duçar olacağını bilirdi" derse, dava başkalaşırsa da netice-i mukayese yine Schopenhauer'in lehinde çıkmaz.

Eğer o hayvanda kuvve-i müfekkire varsa şunu da mutlaka düşünür ki, benî nev'inin[2] kâffesi bir kavi pençesinde paralanmak suretiyle terk-i dünya etmiyorlar. Öyle olsa nev'leri beka[3] bulamayıp münkariz[4] olması lazım gelirdi. En çokları yine kendi ecelleri ile vefat ediyorlar. Yalnız ekl için ağıllarda, ahırlarda hıfz olunan[5] koyunlar meyanında bile eceliyle vefat edenleri nadirattan değildir. Koyundan başka hayvanatta elbette vefiyat[6] maktulînden[7] ekserdir. Binaenaleyh o müfekkir hayvan eğer kendi nev'inden ne kadar mevcutta ne kadarının kavinin pençesinde paralanarak ne miktarının dahi rahat yuvasında eceliyle vefat eylemekte olduklarına dair bir istatistik tutmuş ise (Ama gülmeyiniz! Hayvanın müfekkir olmasına ihtimal verilince zihnen bir istatistik tutmasına da ihtimal verilmeli değil mi?) o akıbet-i müdhişeden endişesi dahi yine o istatistik nispetinde olur. Nisbet-i mezkûre ne kadar az olursa olsun biz razıyız. Zira bir kere şikârını ekleden bir hayvanın hâl-i saadeti tamam yarı yarıya bizim lehimize şehadet eyledikten sonra taraf-ı mağlubdan ne kadar az bir hiss-i şehadete mazhar olacak olsak ekseriyet bizde kalarak Schopenhauer yine davasını kendi bürhanıyla[8] kaybetmiş olur.

1 ısdar (eyle-): ortaya çıkarmak **2** benî nev': türünün çocukları; aynı türden olanlar **3** beka (bul-): devam etmek **4** münkariz (ol-): tükenmek **5** hıfz (ol-) korumak; saklamak **6** vefiyat: ölümler **7** maktulîn: öldürülenler **8** bürhan: delil

Lâkin şu mülâhazatımıza bakıp Schopenhauer'in mesleğini külliyen ve katiyen münasebetsiz görüyoruz zannetmeyiniz. Zaten bu meslek onun kendi mesleği olduğu da müsellem değil a? Bir şeyi öyle külliyen ve katiyen kabul etmek de mübalağadır, reddeylemek de! Gayeti[1] birisi ifraten[2] mübalağa olur diğeri de tefriten![3] Biz şimdiki hâlde hakîm hazretlerinin fıkaratı[4] üzerine sathiyen bir intikadda[5] bulunuyoruz. Görüyoruz ve gösteriyoruz ki, kendisi "Müspet olan ancak ıstıraptır" davasındayken bu davayı zihinlere kanaat-bahş olacak surette ispat edememiştir. Şimdilik bu kadarı kifayet eylesin de ilerisini de ileride görürüz.

1 gayet: nihayet; sonuç **2** ifrat: ileri gitmek **3** tefrit: geride kalmak **4** fıkarat: (yazdığı) kıssalar; bölümler; kısımlar **5** intikad: eleştiri

MEBHAS 2

SADE HUZUR MÜMKÜN MÜDÜR?

Schopenhauer bu dünyada müspet olan şey ancak âlâm ve ıstıraptan ibaret olduğuna o kadar kanaat eylemiş ve huzur ve saadeti o kadar muhale[1] talik[2] etmiştir ki, bi'l-farz bu dünya sade bir huzur dünyası olsa onun da bir ıstırap hükmünü alacağını gayet müdekkikâne bir surette tasvir eylemektedir. Bakınız şu fıkrası ne dakik ne de tuhaftır. Diyor ki:

"Eğer hava-yı nesimînin[3] tazyikinden azade olsa vücudumuz nasıl patlayıp mahvolacaksa yine onun gibi eğer hayat ve maişet-i beşerden sefalet, mezahim[4], acz ve mesai-i beyhude[5] gibi tazyikler kaldırılacak olsa bu huzur ve saadetin müfredatında[6] insanın ifratı o kadar ileriye varırdı ki, insanı mahv ve hiç olmazsa cinnet-i şedide[7] derecelerine isal eylerdi. Her zaman insan için bir miktar gam, keder veyahut sefalet lâzımdır. Nasıl ki doğru ve mütevazin[8] yürümesi için gemiye safra lâzım olduğu gibi".

Bu pek doğru bir söz ve güzel bir teşbihtir. O hâlde min-vechin[9] mezahim-i hayatın dahi bir nimet, bir saadet olmasını kabul lazım gelir ki, Schopenhauer işte bu noktada bizden ayrılıyor. Bakınız ne diyor:

> İmdi şüphe yok ki, hemen her insanın nasibi çalışmak, üzülmek, zahmet çekmek, sefalete düşmekten ibaret oluyor. Fakat insanın her arzusu hemen vukuunu müteakip hâsıl olursa hayat-ı beşeri ne ile dolduracaklar ve zamanı neye istimal edeceklerdi? Bu nev'-i beşeri bir mevki'-i mebzuliyete[10] koyunuz ki, orada kuşlar hazır

1 muhal: imkânsız **2** talik (eyle-): bağlamak **3** hava-yı nesimî: temiz hava **4** mezahim: zahmetler; sıkıntılar **5** mesai-i beyhude: boşa çalışma **6** müfredat: bir bütünün içindekiler **7** cinnet-i şedide: şiddetli cinnet **8** mütevazin: dengeli **9** min-vechin: bir cihetten; bir bakımdan **10** mevki'-i mebzuliyet: bolluk hâli

kebap oldukları hâlde uçsunlar. Hem de tamam ağızların yetişebileceği kadar yakın uçsunlar veyahut herkes sevdiği mahbubeyi[1] bilâmüşkilât[2] derhâl der-aguş[3] ediversin. O hâlde görürler ki, insanlar sıkıntısından çatlarlar. Ya kendi kendilerini asarlar, ya birtakımı kavga çıkarırlar, yekdiğerini boğazlarlar, velhasıl kendi kendilerine o kadar felaketler çıkarırlar ki, şimdiki hâlde tabiat onları o kadar felaketzede etmemiştir.

Gördünüz mü bir kere bizim feylesof efendinin tuhaflığını! Vakıa pek müdekkikâne bir tuhaflık ise de herhâlde yine bir tuhaflıktan başka bir şey değildir.

Evet hiçbir işi gücü, meşguliyeti filanı olmayan insanın bahtiyar olamayacağını ve can sıkıntısına duçar olacağını muhakkaken hükmedebiliriz. Çünkü bunu tecrübe bizim için mümkündür. Fakat hazır kebap olmuş kuşların ağzımıza yakın uçuşacakları ve mahbubelerimizin aguşlarımızda hazır ve amade bulunacakları memlekette can sıkıntısından çatlayacağımızı, kendimizi asacağımızı, birbirimizi boğazlayacağımızı hükmedebilir miyiz? Bunu hükm için cebr-i nefs[4] edersek âdeta safsata etmiş oluruz. "Niçin?" mi dediniz? Henüz o memleketi görmedik, tecrübe etmedik de onun için! Böyle bir memleket tasavvuru Schopenhauer'in sevmediği metafizik zeminlerden olup hele o memlekette intiharlar, mukateleler dahi tasavvur ederse metafiziğe bir "meta" daha ilâve etmek, yani "meta-metafizik" diyerek, fiziğin öte tarafının daha öte tarafı diye tasavvur bir bâlâ-yı tasavvura[5] ayn-ı vâki'[6] suretinde vücut vermek demek olmaz mı?

Schopenhauer'in tasvir eylediği şu mebzuliyet âlemi cennat-ı naim[7] değildir. Hakîm-i muma-ileyh[8] o cennet ve cehennem meselesine dahi ayrıca gelmektedir ki, ona dair olan mütalaalarının

1 mahbube: sevgili **2** bilâ-müşkilât: zorluk çekmeden **3** der-aguş (et-): kucaklamak **4** cebr-i nefs (et-): kendini zorlamak **5** bâlâ-yı tasavvur: tasavvur ötesi **6** ayn-ı vâki: gerçekten olmuş **7** cennat-ı naim: bolluk cenneti; cennetin dördüncü tabakası **8** hakîm-i muma-ileyh: adı geçen filozof

derecesi dahi mahallinde görülecektir. Buradaki bir hayaldir ki, hayalin dahi mahiyeti kendisine hak kazandıramayacağı tabiatıyla meydana çıkmaktadır.

Bu dünyada huzur ve rahat mümkün olmadığına ve bi'l-farz hayat-ı beşerin sırf huzur ve rahattan ibaret olacağı farz edilse onun dahi insanı bahtiyar edemeyip can sıkıntısından insanı geberteceğine Schopenhauer cenapları güzelce kanaat eyledikten sonra bu hayatın bir mesai-i daime hayatı olmasını müddeasının en büyük neticesi olmak üzere dermeyan[1] eyliyor ve bu bapta birçok sözler söylediği sırada ez-cümle[2] diyor ki:

> Hakikat! Bu dünyada hiçbir kimsenin hâli şayan-ı gıbta değildir. Herkes ne kadar acınacak hâldedir!
>
> Hayat bir meydan-ı mesaidir ki, ifa-yı vezaif[3] için kemal-i cehd ve ihtimamla[4] çalışmalıdır.
>
> Dünya bir cehennemdir ki, insanların bazıları o cehennemde azap çekmekte ve bazıları dahi onları tazip[5] eyleyen şeytanlar hükmünü almaktadır.
>
> Leibniz'in* ispatı veçhile daire-i imkânda olan âlemlerin en iyisi bu âlem olduğuna kanaat edilse bile, bu âlemi yaratmış olan zat imkân denilen şeyin dahi haliki[6] olmak lâzım geleceğinden, o halik bundan âlâ bir âlem yaratılmasını hiç olmazsa taht-ı imkânda[7] bırakmalıydı.
>
> Maişet âleminde daima etrafınızı tanıyarak nerede olduğunuzu bilmek ve hakayık-ı dünyayı anlamak için elinizde selâmet-nüma[8] bir pusula bulunmasını ister misiniz? Öyle ise bu dünyanın bir mihnet ve meşakkat-i mahza[9] dünyası olduğuna inanmaya alışınız. Azaba lâyık olanların menfası![10]
>
> Böyle bir menfanın fenalıkları meyanında en azı yalnız orada tesadüf edilecek arkadaşlar ve bunların cemiyet-i musahabesi[11] değildir.

1 dermeyan (eyle-): öne sürmek **2** ez-cümle: bu bağlamda **3** ifa-i vezaif: görev yapma; sürdürme **4** kemal-i cehd ve ihtimam: tam gayret ve özen **5** tazip (eyle-): eziyet vermek, çektirmek **6** halik: yaratıcı **7** taht-ı imkân(da): imkân altında; mümkün **8** selâmet-nüma: doğru yolu gösteren **9** mihnet ve meşakkat-ı mahza: sade zorluk ve eziyet **10** menfa: sürgün yeri **11** cemiyet-i musahabe: sohbet topluluğu

* Leibniz: Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646-1716 yılları arasında yaşamış Alman matematikçi ve filozof. (h.n.)

Politika töhmetiyle[1] zindana atılan alicenap mahpusun etrafındaki eşirra-yı eşkıya[2] ile ihtilât[3] etmeyerek ihtiyar-ı vahdet[4] eyleyebileceği gibi mahbes-i dünyada[5] dahi bir zeka-yı âli, bir güzel ruh sahibi adam ihtiyar-ı uzlet[6] edebilir ancak bu hâl dünya yüzünde bilâ-hayret[7] ve lâ-nefret[8] hilkatin adem-i mükemmeliyeti denilen şeyi yani insanlardan en çoğunun manen ve maddeten fenalıklarını hatta çehrelerinin tenevvüatından[9] bile görüp anlamaya müsait olur ki, işte bu müşahede dahi bir işkence makamına kaim olur.
Dünyanın ve dünya içinde âdemin bu hâlde bulunmaması lâzım geleceği itikad-ı tammı bizi yekdiğerimiz hakkında şefkat ve merhametle memlu[10] etmek lâzım gelir. Binaenaleyh efrad-ı beşerin[11] her biri diğerine insan sıfatıyla mülâki[12] olup da, efendi, bey, senyör sıfatıyla olmayacak olsalar birbirinin şerik-i mihneti[13] sayılırlardı. Bu da mihnete sabır ve yekdiğerine şefkat ve akrabaya muhabbet gibi şeylerin lüzumunu teyit eylerdi.

Schopenhauer şu neticeyi –evvelce dahi demiş olduğumuz veçhile– birçok sözler söyledikten sonra istintaç eyliyor ki, biz o söz meyanından en canlıcalarını iktibas ile bâlâya[14] yazdık. Şimdi yazdığımız şeylere bir daha atf-ı nazar edelim:

Evvelâ herkesin ne kadar acınacak hâlde bulunduğu birer birer ve başka başka nokta-i nazardan hükmedilecek şeylerdir ki, onu insanın yalnız kendi bulunduğu nokta-i nazardan hükmetmesi yine görmediği, tecrübe etmediği, bilmediği bir şeyi hüküm demek olur ki, bizce bu dahi hikmet addolunamaz. Ama bu dünyada hiçbir kimsenin şayan-ı gıbta olmadığım Schopenhauer'in bir "hakikat" olmak üzere hükmetmesini asla kabul etmeyebiliriz. Zira biz bilakis maddeten görüyoruz ki, dünyada herkes yekdiğerinin hâlini şayan-ı gıbta buluyor. Küçükler büyüklerin, züğürtler zenginlerin hâllerini şayan-ı gıbta bulmakla kalmayıp bazı

1 töhmet: suçlama **2** eşirra-yı eşkıya: çok kötü eşkıyalar **3** ihtilât (et-): karışıp görüşmek **4** ihtiyar-ı vahdet (eyle-): tekliği, yalnızlığı seçmek **5** mahbes-i dünya: dünya hapishanesi **6** ihtiyar-ı uzlet (et-): yalnızlığı seçmek **7** bilâ-hayret: hayret etmeden **8** lâ-nefret: nefret etmeksizin **9** tenevvüat: çeşitlilik **10** memlu (et-): doldurmak **11** efrad-ı beşer: insanlığın fertleri **12** mülâki (ol-): görüşmek **13** şerik-i mihnet: sıkıntı arkadaşı, ortağı **14** bâlâ: yukarı

kere büyükler küçüklerin hâllerini de şayan-ı gıbta buluyorlar. "Ah! Şu ahmak herifin aklı bende olsa da bir saatçik rahat bir uyku uyusam" diye tahassür-i gıbta-keşânede[1] bulunan vezirin hikâyesi pek meşhur olduğu cihetle elbette malumunuzdur. Binaenaleyh Schopenhauer bu dünyayı hiç sevmediği, beğenmediği ve hâline gıpta olunamayacak hiçbir adam göremediği için böyle söylüyorsa ona diyecek bulamazsak da başkaları onun gibi olmadıkları için dünyayı da onun gibi görmemekte elbette muhtar[2] bulunacaklardır.

Vakıa hayat bir meydan-ı mesaidir ki, insan bu meydanda ikmal-i vezaif[3] için kemal-i cehd ve ihtimamla çalışmalıdır. Lâkin bundan dolayı dünyanın cehennem olması mı lâzım gelir? Semere-i mesaisini iktitaf[4] eden adamların nimet-i cennete nail olmuşçasına bir haz aldığını, bir safa sürdüğünü Schopenhauer nefsinde tecrübe etmemiş midir? Bunu inkâr edemez. Zira kendi mektuplarında kendisi ikrar ediyor ki, kendi semere-i mesaisi zanneylediği ve "benim feylesofim[5]" diye o gündeki hâlde aksi bedihi[6] ve aşikâr bulunan feylesofiyi kimse beğenmediği müddet çıldırasıya meyus olduğu hâlde herkes beğenmeye başlayıp da şöhreti artması üzerine kendisini "mesih" ve şakirtlerini "havari" addetmek derecelerinde sevinmeye başlamıştır. Ölümden korkusu pek büyük olan bu hakîm-i dakika-senc[7] kendisi diyor ki: "Az vakit zarfında böcekler vücudumu yesinler, delik deşik etsinler! Bunu düşünmeye katlanabilirim. Fakat hikmet hocaları benim feylesofimi böcek gibi yeyip delik deşik eylesinler! İşte bunu düşündükçe, daha şimdiden tüylerim ürperiyor." Niçin? Feylesofisini yani mahsul-i mesaisini pek sevdiği için değil mi? Öyle ise tenakuzdan meseleyi kurtarmak için mutlaka kabul etmelidir ki, mesai-i mücahidâne dünyayı cehennem etmez.

1 tahassür-i gıpta-keşâne(de bulun-): gıpta ederek istemek **2** muhtar: özgür **3** ikmal-i vezaif: vazifesini yerine getirme **4** iktitaf (et-): toplamak **5** feylesofi: felsefe **6** bedihi: belli; açık **7** hakîm-i dakika-senc: ince fikirli filozof

Zira mesainin fıkdanı bir azap olduğunu Schopenhauer dahi iddia etmişlerdi.

"İmkânda ma-kândan[1] ebda'ı[2] yoktur" hikmetini Leibniz koymuş diye kabul edemeyiz ki, hatta bu dünyadan ekmel[3] ve ebdaı bir dünyanın âlem-i imkânda bulunamayacağı davasını Leibniz serdetmiş diye kabul edelim. Vakıa biz daire-i imkânda mevcut olanların ebda'ını aramayacak derecelerde mükemmel buluruz ve bulmaya mecburuz. Zira "değildir" demek için ispat-ı müddea lâzımdır ki, biz ondan âciziz. Böyle bir iddia ancak Schopenhauer'de bulunabilir. Şu kadar ki, Cenâb-ı Hakk her şeyin haliki olduğu gibi imkânın da haliki olduğunu teslimde Schopenhauer ile beraberiz. Hatta deriz ki, Schopenhauer bir Leibniz'in sözüne ehemmiyet verdiği kadarcık olsun bir başkasının sözüne de ehemmiyet verseydi "Ahiret sana ulâdan[4] hayırlıdır" diyen zat-ı hakikat-simatın[5] o sözünü derpiş[6] eyleyerek haliki ithama kadar varıp da öte tarafta daha metin bir hikmete malik olan yüz milyonlarca insanları bir hande-i istigraba[7] mecbur etmiş olmazdı. Bu âlemden âlâ bir âlem yaratılmasını Cenâb-ı Halik'in taht-ı imkânda dahi bırakmadığını Schopenhauer'e kim söylemiş? Leibniz mi? Nasraniyet mi? Ya bunların hak olduklarını kim ispat etmiş? Kavl[8] ise işte öte tarafta bir kavl daha vardır ki, bundan âlâ bir âlem yaratılması adimü'l-imkân[9] değil, hatta o âlem-i diğerin yaratılmış ve bizi beklemekte bulunmuş olduğunu da haber veriyor. Ama o söze iman etmeyecekmiş! Öyleyse aksi olan diğer söze de iman etmesin. Fakat nazar-ı dikkate alsın ki, o sözü terviç[10] edecek olan hükema Schopenhauer'in ve Voltaire'lerin metafiziklerinden daha kuvvetli metafizikler ile o sözün hakk-ı mahz olduğunu daha güzel ispata muktedir olurlar.

1 ma-kân: olan **2** ebda': daha güzel **3** ekmel: daha mükemmel **4** ulâ: evvel, birinci (dünya) **5** zat-ı hakikat-simat: hakikati işaret eden kişi **6** derpiş (eyle-): göz önünde bulundurmak **7** hande-i istigrap: şaşkınlık gülümsemesi **8** kavl: söz **9** adimü'l-imkân: imkânsız **10** terviç (et-): değerini arttırmak, geçerli kılmak

Bu âlem-i hayatta hakikati bulmak için selâmet-nüma[1] olmak üzere bize âlemin bir dâr-ı mihnet olduğunu düşünmeye alışmayı tavsiye etmesi Schopenhauer için sair sözleri kadar garip değildir. Ama o mihnetlerin bir büyük kısmı içinde bir de lezzet vardır. Biberin acı olduğu muhakkak bulunmakla beraber zevkini alanların gözlerinden yaş döke döke yine biber yedikleri gibi mesai-i beşeriyenin metaibinden[2] zevk alanları da reddetmemelidir. İşte ez-cümle Schopenhauer kendisini bir zekâ-yı âli, bir ruh-ı safi erbabından addederek, insan denen haşerat-ı müz'ice[3] meyanında kendisini bir kûşe-i vahdete[4] çekmek lezzetini alabiliyor. Hatta bu kûşe-i vahdeti bir cay-ı tetkik[5], bir mevki-i tetebbu[6] ittihaz ederek orada insanların çehrelerinden bile nasıl muziyat[7] olduklarını anlamakla müteellim[8] oluyorsa da zindandaki politika mahpusunun kendisini haşerat-ı saireden tefrik ederek mutmain olması gibi o dahi kendi temeyyüzüyle[9] mutmain oluyor ya! Bunu olsun bir bahtiyarlık addetmelidir.

Beşeriyetin duçar olduğu beliyyata[10] karşı insanların yekdiğerini nazar-ı müsavat[11] ile görmesi ve birbirine müşfik ve rahim bulunması hakkındaki vesayası[12] mahz-ı hikmettir. Lâkin bundan dolayı biz yalnız Schopenhauer'e mi minnettar oluruz? Teşekküratımızı münhasıran[13] ona mı arz eyleriz?

Heyhat!...

1 selâmet-nüma: doğru yolu gösteren rehber **2** metaib: yorgunluklar: meşakkatler **3** haşerat-ı müzice: rahatsız edici, zararlı haşereler **4** kûşe-i vahdet: yalnızlık köşesi **5** cay-ı tetkik: araştırma yeri **6** mevki-i tetebbu: inceleme alanı **7** muziyat: rahatsız eden, eza veren şeyler **8** müteellim (ol-): kederlenmek **9** temeyyüz: seçkin, üstün olma **10** beliyyat: felaketler **11** nazar-ı müsavat: eşit bakışlar **12** vesaya: öğütler **13** münhasıran: yalnızca

MEBHAS 3

DÜNYA BİR CENNET Mİ YA CEHENNEM Mİ?

Artık bu suali Schopenhauer'e sormaya ve cevabını beklemeye hacet mi vardır? Hiç şüphe bile etmezsiniz ki, onun nazarında dünya bir cehennemdir. Fakat zannetmeyiniz ki Schopenhauer dünyanın bir cennet olması ihtimalini de nazar-ı dikkati önüne almaksızın bu hükmü şöyle bilâ-mülâhaza verivériyor. Yok! Bir taraftan dünyayı cennet itikat edenleri dinleyip reddederek diğer taraftan dahi dünyanın cehennem olduğunu iddia ve ispata çalışıyor. Hele biraz kendisini dinleyelim de neler söylüyor görelim.

Dünyanın cennet olması bahsinde diyor ki:

> Optimistler yani her şeyi iyi görenler bu dünyayı kendi meslekleri nce tanzim etmişler ve bize dahi daire-i imkândaki dünyaların en âlâsı bu olmak üzere göstermekte bulunmuşlardır. Fakat bu baptaki münasebetsizlikleri dahi insanın yüzüne karşı haykırıp duruyorlar. Bana diyorlar ki, gözlerimi açayım da nazarımı güneşin tenvir[1] eylediği dünyanın güzellikleri üzerine sevk edip gezdireyim. Dağlarına, vadilerine, çağlayan sularına, nebatatına, hayvanatına, ne bileyim daha nelerine hayran olayım. Dünya bir *lanterne magique** değil midir ki, şüphe yok ki manzaraları görmek için pek âlâdırlar. Fakat o manzaralar sahasında kendi oyununu oynamak hususunda fark, hem büyük fark vardır. Optimistten sonra bana bir herif daha gelerek bu dahi bana devir ve hareketlerinde ecram-ı semaviyenin[2] yekdiğerine çarpmaması ve denizlerin, karaların birbirine karışarak azîm bir çamur husule getirmemesi ve bunların birbirinden ayrı ve tertemiz bir hâlde bulunması ve dünyamızda her şeyin ezeli ve ebedi buzlar içinde donmadığı gibi hararetler içinde dahi yanmayarak ve

1 tenvir (et-): aydınlatmak **2** ecram-ı semaviye: gök cisimleri

* Bazı hayalât irae eden [gösteren] bir nevi fizik fenerine ıtlak olunur ki, mahiyeti hakkında Mirat-ı Âlem nam[isimli] musavver [resimli] gazetede muharrir-i âcizin bir bendi vardır. (yn.)

mahrek-i arzın[1] meyli sayesinde ilkbahar ebediyen devam etmeyerek meyve vesairenin kemale ermesi için yaza dahi hulul fırsatı kalması ne büyük bir hesap, ne azîm bir hikmet olduğunu nazar-ı dikkate arz eyliyor. Fakat bunlar ol lâ-cirmlerdir[2] ki, eğer bu dünya az çok bir zaman mevcut olacak ve yıldızlar devam edecekse bina-yı âlem öyle çer çöpten inşa edilmemesi ve binaenaleyh biraz zaman sonra derhâl yıkılıvermemesi iktiza eder. Bir kere de bu kadar medh ü sena[3] olunan inşaatın mahiyetine bakalım, bu kadar metin bina olunmuş bulunan tiyatro saha-i temaşası üzerindeki aktörlerin harekâtına dikkat edelim. His denilen şeyle beraber mesaib[4] ve âlâmın dahi peyda olduğunu ve his büyüdükçe mesaib ve evca'-ı mezkûrenin[5] de büyüdüğünü ve arzu ile hırman[6] ve ıstırabın at başı beraber gittiklerini görüyoruz...

Dünyanın bir cennet olduğunu biz hiçbir vakitte iddia etmemiş olduğumuz gibi hiçbir vakitte dahi bu iddiada bulunmayacağımızdan eğer başkaları böyle bir iddiada bulunmuş da Schopenhauer onları reddeyliyorsa mesaisini tebrik ederiz. Hatta biz dahi kendisine bir muavenet-i âcizâne[7] olmak üzere deriz ki:

Bu dünya yüzünde bulunmaklığımız haysiyetiyle bize "cennet" diyecek olsalar hayalimize mutlaka öyle bir âlem gelecektir ki, dünyamız için her neyi beğenmiyorsak onlar o âlem-i diğerde olmayacaklar ve dünyamızca her neyi beğeniyorsak onlar o âlemde bulunacaklardır. Meselâ, Schopenhauer ile beraber herkesin en ziyade beğenmediği şey ölüm olduğu hâlde o cennet denilen âlemde evvel-be-evvel bunun bulunmaması lâzım gelecek. Orası hilkatin gaye-i sahihası olacak. Bu dünya gibi bir kapısından girilip diğerinden çıkılan bir memerr[8] olmayacak!.. Ama bunları gördüğümüz, yoklayıp tecrübe eylediğimiz için mi böyle söylüyoruz? Yok! Fakat nazar-ı dikkat ve hikmete cennet denilen şeyi getirdiğimiz zaman tab'an ve mutlaken böyle ol-

1 mahrek-i arz: dünyanın yörüngesi **2** lâ-cirm: cisimsiz, küçük şeyler **3** medh ü sena (olun-): övülmek **4** mesaib: musibetler **5** evca'-ı mezkûre: zikredilen acılar **6** hırman: yokluk **7** muavenet-i âcizâne: değersiz yardım **8** memerr: geçilecek yer, cadde, sokak

masından başka zihnimiz hiçbir şeye giremeyeceği için böyle söylüyoruz. Hâlbuki dünyada ezeliyet, ebediyet bile bulunmadığından ve dünyanın hiçbir hâli işte ez-cümle Schopenhauer gibi dostlarımızı da memnun edemeyeceğinden böyle bir dünyayı herhangi hakîm cennet addetmiş veya cennetin bu dünyadan ibaret bulunacağı zannına düşmüş ise budalalık etmiş olacağına hiçbir kimse zerre kadar dahi şüphe edemez.

Şimdi gelelim bir de dünyanın cehennem olması hükmüne! Schopenhauer bir fıkrasında diyor ki:

> Hayat-ı beşer bir saat rakkası gibi âlâmı ile can sıkıntısı arasında sallanıp durmaktadır. Mademki insanlar cehennem denilen şeyi "mahall-i âlâm"[1] olmak üzere hükmetmişlerdir, o hâlde cennet denilen şey için dahi can sıkıntısından başka bir şey kalmaz.

Bir diğer yerde dahi diyor ki:

> Dante* tasvir eylediği cehennemi için iktiza eden modeli bizim dünyamızdan başka nerede arayıp bulmuştur? Onun bize tasvir eylediği cehennem ise hakikaten bir cehennemdir. Bilakis cennet ile onun zevklerini, sefalarını tasvir lâzım gelince iktihamı[2] gayr-i kabil müşkilât içinde kalmıştır. Dünyamız cennete benzer hiçbir şey göstermiyor. Onun için bu hâl-i acze giriftar[3] olmuştur. Bunun için de cennetin zevklerine, sefalarına bedel bu bapta âbâ ve ecdadının[4] ve papazlarının kendisine öğretmiş oldukları vesayayı bize nakl ile iktifa etmiştir. İşte bununla görülüyor ki, bizim dünyamız nasıl bir dünyadır.

Bir başka yerde dahi diyor ki:

> Herkesin hayatı daima ne gibi mesaibe mukabil bulunduğunu yine o herkesin gözleri önüne koysalardı mutlaka bu müşahededen ürkerdi. Her şeyi beğenip tahsin eden feylesofları hastahanelere,

1 mahal-i âlâm: elemlerin yeri **2** iktiham: dayanma; katlanma **3** giriftar (ol-): tutulmak; yakalanmak **4** âbâ ve ecdad: atalar

* Dante: 1265-1301 yılları arasında yaşayan. İlahi Komedya adlı eseriyle tanınan İtalyan şair Dante Alighieri. (hn.)

tahaffuzhanelere[1], ameliyat-ı cerrahiye salonlarına, hapishanelere, işkencehanelere, üsera[2] ahırlarına, muharebe meydanlarına ve mehakim-i cinaiyeye[3] götürüp de enzar-ı adiye-i dikkatten kaçıp orada sokulmuş bulunan felaketleri gösterseler velhâsıl o gûlenin[4] kulesine enzar-ı dikkatini sevk eyleselerdi en mükemmel dünya olmak üzere iddia eylediği bu dünyanın ne hâlde olduğunu o feylesof dahi görürdü.

Schopenhauer birçok sözleri meyanında ez-cümle işte bu sözler ile dünyanın olsa olsa ancak bir cehennem olacağını hükmeyliyor. Fakat bizim mesleğimiz malum ya! Tetkik ve tamik[5] etmeksizin ne iyi ne kötü hiçbir şeyi kabul edemeyiz.

Evvelâ düşünüyoruz ki, hayat-ı beşerin bir saat rakkası gibi sıkıntı ile âlâm arasında sallanıp durmakta olması bizce teslim olunmuş bir dava değildir. Binaenaleyh cehennem denilen şeyi dar-ı âlâm ittihaz edince cennet denilen şeyi dahi can sıkıntısı âlemi diye telâkki için Schopenhauer'in reyini kabule hiç mecburiyetimiz olamaz.

Vakıa sözlerinin alt tarafından anlaşıldığına göre Schopenhauer, eğer kendi tavsiyesi veçhile bu dünyayı bir cehennem addetmeyip de bir cennet bile addeylese hiçbir elem ve kederi olmayanların da can sıkıntısından esneyip patlamaları lâzım geleceğine göre dünyayı cennet olmak üzere telâkki imkânını da bizden selb etmek[6] istiyorsa da butlanını[7] yukarıki mebahiste ispat etmiş olduğumuz bu dava temcit pilavı gibi tekrar tekrar ısıtılıp burnumuza sokulamaz.

Dante bir cehennem tasvir etmiş ki, hakiki cehennem dahi oymuş. Bu kadar hakiki bir de cennet tasviri için şu dünya yüzünde hiçbir saadet ve safa modeli göremediğinden onu tasvir edememiş.

Dante denilen zat-ı muhterem on üçüncü asr-ı milâdide Floran-

1 tahaffuzhane: barınak; sığınak **2** üsera: esirler **3** mehakim-i cinaiye: cinayet mahkemeleri **4** gûle: tımarhane **5** tamik (et-): inceden inceye araştırmak **6** selb (et-): çekip almak **7** butlan: yanlışlık

sa'da doğan ve *Divine Comédie** nam eser ile iştihar eden zat değil midir?

Esasen üç kısma münkasım olup birincisi "Cehennem", ikincisi "Purgatoire" yani dar-ı tasfiye[1] ve üçüncüsü "Cennet" sernameleriyle mevsum[2] bulunan eserleri hakikaten hayal-i beşerin varabileceği kadar âlidirler. Ruhlar bu dünyadan gittikten sonra birtakımı nasıl cehenneme atıldıklarını ve birtakımı dar-ı tasfiyede nasıl günahlarından temizlendiklerini ve hayrat ve hasenat[3] ashabının[4] cennete nasıl girdiklerini gayet şairâne bir surette tasvir eylemiştir. Eser-i mezkûr esasen hayal-i şairâneden ibaret olup güya Virgillius** nam Latin şairini dahi birlikte alarak cehennem ve dar-ı tasfiye ve cenneti birlikte seyahat eylediklerini ve Béatrice nam sevdiği kızı cennette bulduğunu filanı hikâye eylemiştir. Şu kadar ki, şair-i muma-ileyh bu eserde cennete, cehenneme attığı ruhlar lehinde veya aleyhinde birçok mekasıd ve agraz-ı şahsiyesine[5] hizmet ederek binaenaleyh hakayık-ı mekasıdı[6] bihakkın anlaşılamayıp kalmıştır.

Velev süllim[7] Dante ahval-i cehennemi Schopenhauer'in dahi beğenmiş olduğu surette bihakkın tasvir etmiş olsun da ahval-i cenneti edememiş bulunsun. Eğer Schopenhauer cennet ve cehennemin mahiyetini böyle birer tasvirle takdir edebilecekse biz ona bir de ahval-i cennet nasıl tasvir olunduğunu arz edebiliriz. Hem Dante'den yedi asır evvel edilmiş bir tasvir ki, eğerçi o musavvirin[8] düşmanları tasvir-i mezkûru levs-i şehvaniyetle[9] itham etmekteyseler de iftira-yı mahzda bulundukları muhakkakan aşikârdır. Öyle bir surette ki, güya lezaiz-i şehvaniye-i

1 dar-ı tasfiye: temizleme, arınma kapısı **2** mevsum: adlandırılmış **3** hasenat: güzellikler; iyilikler **4** ashab: sahipler **5** mekasıd ve agraz-ı şahsiye: şahsi garazlar ve maksatlar **6** hakayık-ı mekasıd: gerçek maksatlar **7** velev süllim: diyelim ki **8** musavvir: tasvir eden **9** levs-i şehvaniyet: şehvaniyet kiri

* Divina Commedia (İlahi Komedya): Dante tarafından 14. yüzyılın ilk yarısında yazılmış, İtalyan edebiyatının en meşhur epik şiiri ve Dünya edebiyatının önemli bir başyapıtı. (h.n.)

** Virgillius: Milattan önce 70-19 yılları arasında yaşamış olan Latin şairi. (h.n.)

dünyeviyenin[1] model ittihaz edilmesinden ibaret bulunan zevk ve sefalarında ez-cümle tenasülün[2] fıkdanıyla o sefanın suret-i dünyeviyesine asla kıyas olunamayacağı mertebe-i sübuta[3] varmaktadır. Schopenhauer dünyanın ölümünden korktuğu hâlde orada ölüm göstermemiştir. Ömrün suret-i güzeranından, acz-i pirîden[4] ürktüğü hâlde ki, orada hayat bunlardan tecrit kılınmıştır. Hazır kebap edilmiş kuşlar bulunmak derecesinde fevka't-tasavvur[5] nefsin her iştiha[6] edebileceği şeylerin vücudu tasvir edildiği hâlde orada insanların çıldırmalarına, kendilerini asmalarına ve yekdiğeriyle mukatele etmelerine filana da ihtimal verilmemiştir. O kadar güzel tasvir olunmuştur ki, Dante'nin cehennemini ayn-ı cehennem olmak üzere kabul eden Schopenhauer bu tasvir-i cenneti tamamıyla bi-tarafâne bir fikirle telâkki ve tetebbu eylemiş olsa elbette ondan ziyade beğeneceğine şüphe edilemez. Zira kendisi Nasaranın cennetini beğenmiyor da haklı olduğunu ispat da ediyor. Bir kafaya iki kanat takılarak bir ihtiyar adamın yanı başında tayerandan[7] ibaret olacak cennette filvaki[8] iç sıkıntısından başka hiçbir şey görülemez.

Elhasıl ahval-i dünya bir cennet tasviri hususunda Dante'yi hislendirememiş ise ondan başka pek çok mütehassisleri[9] hislendirebileceği zaten derkâr[10] iken bizim Schopenhauer'e tavsiye ettiğimiz tasvir-i cennet zaten tahassüsat-ı dünyeviyeden ibaret bir şairiyetle vücuda getirilmiş olmayıp akıl ve hikmet-i beşeriyenin varabileceği mertebede maksad-ı hilkatin gayeti olmak üzere tasvir ve tebşir[11] edilmiştir.

Ama bizim şu sözlerimize karşı Schopenhauer mezardan başını kaldırıp da "Sen bana bir din tarafından tasvir olunan cenneti irae[12] eyliyorsun! Hâlbuki ben dinsizim. Ben kiliseyi baltalayan

1 lezaiz-i şehvaniye-i dünyeviye: dünyevi şehvani zevkler **2** tenasül: üreme **3** mertebe-i sübut: kesinlik mertebesi, kademesi **4** acz-i pirî: yaşlılığın aczi, düşkünlüğü **5** fevka't-tasavvur: tasavvur üstü, ötesi **6** iştiha (et-): arzu etmek; istemek **7** tayeran: uçma **8** filvaki: gerçekten **9** mütehassis: hislenen; duygulanan; duygu sahibi **10** derkâr: açık **11** tebşir (et-): müjdelemek **12** irae (eyle-): göstermek

fırkaya mensubum" diyecek olursa cevabımız hazırdır. Deriz ki:

Eğer Dante bir dindar olmak üzere telâkki ediliyorsa onun dindarâne tasvir ettiği cehennemi ayn-ı cehennem olmak üzere kabulde beis görmeyenler bizim dahi cennet için dermeyan[1] eylediğimiz tasvir-i dindarâneyi kabulde de beis görmezler. Yok Dante dindarlığından tecrit olunup da tasvir-i cehennemi öyle telâkki olunuyorsa biz dahi dinimizi kabul ediniz diye kimsenin boğazına sarılmayız. Onun diniyeti bizde kalmak üzere tasvirin bir tasvir-i mücerret olarak kabulünü dermeyan eyleriz. Bundan dahi imtina edilecek olursa o zaman iş mükâbereye[2] varmış olur ki, bu da ne bir dindara ve ne de bir feylesofa yakışmaz.

Hâlbuki bundan evvel dünyanın bir cennet olamayacağı hakkındaki mütalaayı burada yine o dünyanın bir cehennem olabilmesi tasavvuruna karşı dahi irad[3] edebiliriz. Çünkü beka cennetin şanından olduğu gibi cehennemin de şanındandır. İkisinde de "hâlidûn"[4] bulunacaklardır. Demek oluyor ki dünya ne cennet olabilir ne de cehennem.

Ya ne olabilir?

Yine dünya olması kâfi değil midir?

1 dermeyan (eyle-): ileriye sürmek **2** mükâbere: kibirlenme; büyüklenme **3** irad (et-): dile getirmek **4** hâlidûn: sonsuza kalanlar; ölümsüz

MEBHAS 4

DÜNYAYA GELMELİ Mİ, GELMEMELİ MİYDİ?

Artık tafsilâtı bu dereceye getirdikten sonra Schopenhauer'e "Bu dünyaya gelmeli miydi yoksa gelmemeli miydi?" diye bir sual sormak abes değil midir? Herif dünyaya gelmek şöyle dursun dünya bile yaratılmamalıydı iddiasında bulunuyor. İşte mücerret iddiasının ta bu dereceye vardığını göstermek için şu mebhası tesis eylemişizdir.

Schopenhauer'in ber-vech-i ati[1] birtakım sözlerini sıraya diziyoruz ki, buraya kadar muma-ileyhin[2] meslek-i hikmeti üzerine kendi serdeylediği mülâhazatını cami[3] olmakla o mülâhazat okunurken bizim mukabelâtımızın[4] dahi derhatır[5] buyurulacağı derkârdır.

Diyor ki:

> Hayatı bir kizb-i daimi[6] gibi tasavvur etmeliyiz. Küçük şeylerde de böyledir, büyük şeylerde de. Bir şey vaat etti mi? Tutmaz. Meğer ki arzu olunan şeyin temenniye ne kadar gayr-ı şayan olduğunu göstermek için ola. Bizi bazı kere ümit aldatır, bazı kere de ümit olunan şey! Vaat ettiği şeyi verdi mi, ancak geriye alarak hırmanla[7] bizi meyus etmek için verir.
>
> Güzeranı seri olan bu hayatta hiçbir sabit şey yoktur. Ne evca' ve âlâmı gayr-i mütenahidir[8] ne sevinci daimidir ne teessüratı bakidir, hiçbir şeyi esaslı değildir. Seneler denilen seller önünde bunların hepsi erir giderler. Hayat-ı beşer içinde hiçbir şey ciddiyetle telâkki olunamaz.
>
> Gençliğin ilk rüyalarından bizar[9] olan adam gerek kendisinin ve

1 ber-vech-i ati: aşağıdaki gibi **2** muma-ileyh: adı geçen **3** cami (ol-): toplamış, içermiş olmak **4** mukabelât: karşılıklar **5** derhatır (buyur-): hatırda, akılda tutmak **6** kizb-i daimi: daimi yalan **7** hırman: yokluk; kayıp **8** gayr-i mütenahi: sonsuz **9** bizar: bıkmış; usanmış

gerek sairlerinin netayic-i tecaribini[1] nazar-ı muhakemeye alarak eğer zihninde kökleşmiş kalmış olan zünun-ı batıla kendi vicdanını teşviş[2] etmemişse şu neticede karar kılar ve der ki, bu dünya tesadüf ile hatanın taht-ı hükm ve idaresinde bulunup bunların ikisi dahi cünun[3] ve bedhahlığın[4] yardımlarıyla insanlar üzerinde merhametsizcesine hüküm sürerler.

İhtiyarlık hâlinde arzular ve hevesler yekdiğeri arkasından tenezzüle[5] başlarlar. Hissiyat körleşir. Kuvve-i muhayyile duçar-ı zaaf olur. Evvelce göz önünde parlak görülen şeyler solmaya başlar. Günler evvelkinden çabuk geçerler. Vakalar ehemmiyetlerini azaltırlar. Üzerinden geçen senelerin miktarı çoğaldıkça yükü artmışçasına beli bükülen insan ya hâl-i aczden sallana sallana gezmeye veyahut bir köşeye çekilmeye mecbur olur. Kendi hüviyet-i maziyesinin[6] bir hayali hükmünde kalır. O zaman ölüm gelir. Fakat artık mahvedecek neyi bulur? O bugündür ki, gaşy-i pirî son hab-ı ebediye tahavvül eyler. Ya onun rüyaları?..

Hayat denilen şeyi görülen kıymet-i zahiriyesiyle tetkik eyleyince bunun adem[7] denilen şeye müreccah olabileceği hiç olmazsa şüphe tahtına girer. Hatta diyebilirim ki, eğer tecrübe ve mülâhaza kendisini dinlettirebilecek olsalar mutlaka adem lehinde ilâ-yı esvat[8] ederlerdi. Eğer mezarların taşına vurulup da derunundakilere tekrar dünyaya çıkmak arzusunda bulunup bulunmadıkları sorulacak olsa cevab-ı red makamında başlarını sallarlardı. Sokrat'ın* efkârı dahi böyleymiş. Hatta latifeci Voltaire "Hayat sevilirse de adem denilen şeyin dahi sevilecek cihetleri yok değildir" demiş ve bir başka yerde dahi "Hayat-ı ebediye ne olduğunu bilmem ama bu dünyadaki hayatımız fena bir şakadan ibarettir" latifesini irad etmiştir."

Pek nadirdir ki, bir adam mülahaza sahibi olsun da ömrünün nihayetinde bu dünyaya bir daha gelmeyi ve şu hayat yolunu bir daha

1 netayic-i tecarib: tecrübelerin sonuçları **2** teşviş (et-): karıştırmak; bulandırmak **3** cünun: delilik **4** bedhah: kötülük isteyen **5** tenezzül: azalma **6** hüviyet-i maziye: geçmiş kimlik **7** adem: yokluk; ölüm **8** ilâ-yı esvat (et-): ses çıkarmak; görüş belirtmek

* Sokrat/Sokrates: MÖ 469 - MÖ 399 yılları arasında yaşamış Antik Yunan filozofu. (h.n.)

çiğnemeyi arzuya bedel ademi tercih etmesin!
Bir dakikacık tefekkür ediniz ki, fi'l-i tevlid[1] ne bir ihtiyaç ve ne de bir zevk olmayıp da mülâhaza-i âkilâneye vabeste bir emir[2] olsaydı nev'-i beşer beka bulabilir miydi? Herkes gelecek olan nesline merhameten bâr-ı hayatı[3] ona dahi yükletmemeyi tercih etmez miydi? Bizim hayatımızı ademin sükût ve sükununu teşviş edecek bir taab[4], bir şematet[5] addetmek dahi mümkündür.

İşte feylesofumuz, dostumuz Schopenhauer cenaplarının dünyadan bıkıp ademi vücuda tercih derecesindeki cevahir-i hikemiyatını[6] dahi gördük. Anladık ki bu zat: "Keşke bir taş doğuraydı beni doğuran mader[7]" diyenlerden daha ileriye varıp kendisi değil, bu dünya bile halk[8] olunacağına hiç halk olunmuş bulunmamasını arzu eden bir hakîmdir.

Herkes efkârında serbesttir ya! Eğer bu efkâr onun kendisi için tahassül[9] etmiş bir şey olsa da esrarını kendi kalbinde saklayarak bize söylememiş bulunsaydı, biz de hiç sesimizi çıkarmazdık. Fakat bu sözleri bize söylediğinden kabul ve adem-i kabulü için sözlerin mahiyetini mizan-ı tetkikte[10] bir güzelce sencide[11] etmeliyiz.

Hayatı bir kizb-i daimi gibi tasavvur etmeliymişiz de güzeranı seri olan bu hayatta ne evca' ve âlâmın ne sevinç ve sefanın daimi olmadığına ve bunların kâffesi seylâb-ı sinin[12] önünde eriyip gittiğine kanaat etmeliymişiz.

Vallahi fena değil! Zira öyle olunca bu dünyada her şey fenadır. Hiçbir rahat ve huzur yoktur. Rahat ve huzuru bile can sıkıntısından insanı çıldırtır diye uzun uzadıya sayıp dökmek ve dünyanın ayn-ı cehennem olduğunu ispat için uğraşmak ne lâzım! Dünyayı da âlâm ve ekdarını da zevk ve sefasını da bu

1 fi'l-i tevlid: doğum olayı **2** emir: iş; konu **3** bâr-ı hayat: hayat yükü **4** taab: yorgunluk; sıkıntı **5** şematet: şamata; gürültü **6** cevahir-i hikemiyat: felsefi cevherler **7** mader: anne **8** halk (ol-): yaratılmak **9** tahassül (et-): husüle gelmek; ortaya çıkmak **10** mizan-ı tedkik: terazi **11** sencide (et-): tartılmış; ölçülmüş **12** seylâb-ı sinin: senelerin akışı

kadar külfete değerli bir şey değildir diye bahsi kapayıvermek, elbette en ziyade muvafık-ı akıl ve hikmet[1] olur.

Fakat ne çare ki, bu mukteza-yı akl ve hikmete[2] Schopenhauer dahi tevfik-i muamele[3] etmemiştir. Kendisi yirmi bin frank varidat-ı seneviyeye nail ve şu dünyada gıptaya şayan kimse yoktur iddiasına muhalifen pek çok züğürtler tarafından mağbut[4] bir bahtiyarken bile şu nokta-i nazardan tetkik eylediği hayatı bir mesai ve mücahede-i daime meydanı olmak üzere tasvir eylediğinden onun kadar dünyalığı olmayanlar için bu meydanın ehemmiyeti bittabi arttıkça artar. Dünyanın her sefası ve her beliyyesi[5] ne kadar seriü'z-zeval[6] olursa olsun ahlâk denilen şey insanın müddet-i tahammülü dâhilinde geçip gidecek kadar seriü'z-zeval olmadığından "Cihanın sefası gibi şu beliyye-i cu'[7] dahi çarçabuk geçip gidinceye kadar tahammül edeyim" denilemez.

Hikmet eğer her şeyin hakikatini görecek bir gözse insanın hüviyeti dahi o gözler önüne konmuş bir gözlüktür: Eğer bu gözlüğün camı renkli olursa hakîm bütün dünyayı o renge boyanmış görerek "İşte dünya mavidir. Hem de masmavidir" diye ne kadar haykırsa gözündeki gözlüğü o renkte olmayan sair erbab-ı hikmet onu tekzibe müsaraat[8] ederek reddolunduğundan dolayı eğer biçare hakîm kızacak olursa bu hâlde hiddetine karşı cihan kahkahalarla güler.

İmdi Schopenhauer'in görüşüne göre bu dünya tesadüf ile hatanın taht-ı hüküm ve idaresinde bulunup cünun ile bedhahlık dahi şu iki hâkimin yardaklarıymışlar. Feylesofefendinin burun-ı şerifindeki gözlüğün camlarındaki rengi anlıyorsunuz ya! Bundan evvel dahi bir münasebet düştükte demiş olduğumuz veçhile hikmet dershanesine değil, biçareyi şifahaneye göndermeli.

1 muvafık-ı akıl ve hikmet: akla ve bilime uygun **2** mukteza-yı akıl ve hikmet: aklın ve bilimin gereği **3** tevfik-i muamele (et-): uymak **4** mağbut: imrenilmiş; gıpta edilmiş **5** beliyye: bela; musibet **6** seriü'z-zeval: geçici **7** beliyye-i cu': açlık belası **8** müsaraat (et-): girişmek

Hâl-i heremde[1] bulunan bir ihtiyarın hab-ı ebediye[2] varışını hakikaten o kadar güzel tasvir etmiştir ki, bu âlem-i hayatın bir tesadüf, bir hata ve onlara muaveneten bir cünun, bir bedhahlık idaresi altında bulunmayıp bilakis bir hikmet-i mahza idaresinde bulunduğunu Schopenhauer'in kendisine karşı yine bu kendi bürhanıyla ispat etmek mümkündür. İhtiyar kuvasını[3] bi't-tedric[4] zayi ediyormuş değil mi? Genç dahi buna mukabil kuvasını bi't-tedric arttırıyor. Birisinin kaybeylediği meratib[5] diğeri için münhal[6] oluyor. İhtiyar olmamaklığımızı arzu edersek şu dünyada velev ki Schopenhauer'ce vehim ve hayalden ibaret olsun mutasavver olabilen lezaizden[7] hiçbirisine vasıl olamayarak dünyanın, hayatın, her şeyin mahz[8] abes olmasını kendimiz arzu etmiş oluruz. Schopenhauer bir sözünde diyor ki:

> İnsan yalnız zaman-ı hâlde yaşıyor, bu zaman-ı hâl ise bilâ-tevakkuf maziye doğru kaçıp giderek ölüm içinde mün'adim[9] oluyor. Yalnız hâl-i hazıra aks-endaz[10] olabilen bazı taallukatı[11] kalıyor. İnsanın dünkü ömrü bi'l-külliye mürdedir[12]. Binaenaleyh mazi olan o gün zevkle mi, kederle mi geçmiş, insan için bunun farkı olamamak lâzım geliyor. Müstakbel ise bi'l-külliye meşkuk[13]! Müstakbelin müddeti de gayr-ı mahdut![14]

Bu sözden Schopenhauer'in muradı hayatın mazi, hâl, istikbalden ibaret ezmine-i selâsesini[15] de hükümden düşürerek fıkdan-ı külli[16] olduğunu ispat etmek oluyorsa da biz bilakis bu sözü tasdiken kendi aleyhinde bürhan[17] olmak üzere irad[18] eyleriz. Deriz ki:

Hâl-i hazır olan bugünü mazinin yed-i zabtına[19] terk etmemek istersek müstakbel olan yarının vürudunu[20] da men etmiş oluruz ki, o hâlde nokta-i inidamımız[21] işte hâl-i hazır olan bugünkü

1 hal-ı herem: ihtiyarlık hâli **2** hab-ı ebediye: sonsuz uyku; ölüm **3** kuva: kuvvetler; güçler **4** bit-tedriç: yavaş yavaş; tedricen **5** meratib: mertebeler; dereceler **6** münhal: boş; boşalmış **7** lezaiz: lezzetler; zevkler **8** mahz: sadece **9** münadim (ol-): yok olmak **10** aks-endaz (ol-): çarpmak; yansımak **11** taallukat: ilgiler; alakalar **12** mürde: ölü; ölmüş **13** meşkuk: şüpheli **14** gayr-ı mahdut: hudutsuz; sınırsız; sonsuz **15** ezmine-i selâse: üç zaman **16** fıkdan-ı külli: bütün yokluk **17** bürhan: delil **18** irad (eyle-): söylemek; ileriye sürmek **19** yed-i zabt: zapteden el **20** vürud: geliş; gelme **21** nokta-i in'idam: mahvolma, yok olma noktası

lezzet kedere veya keder lezzete munkalib[1] olmayarak hayat tarz-ı muttarit[2] kesbeylemiş[3] olur ki, asıl can sıkan veya insanı meyus eden huzur veya keder dahi işte bu suretle tasavvur edilir.

Kainatı Schopenhauer'in beğenemeyeceği suret-i mergube ve mucizede[4] tertip eylemiş bulunan Bari[5] taalâ ve takaddes tufuliyete[6], şebabete[7], gençliğe, sinn-i kemale[8] mahsus olan birtakım letafetler, bahtiyarlıklar tarh eylemiştir ki, bunu Schopenhauer'in reng-i cünunla[9] mülevven[10] gözlükleri nasılsa göremiyorlar. Oyuncaklarına, şekerlemelerine sarılan bir tıfıl[11] ile istediğimiz gibi mücavebe[12] mümkün olsa da "Dünyaya hiç gelmemiş olsan veyahut dünya dahi hiç yaratılmamış olsa daha iyi olmaz mıydı?" diye sorsak acaba bize ne cevap verirdi? "Ben değil, dünya değil, şu oyuncaklar, şekerlemeler bile yaratılmamış olsaydı pek fena olurdu" diyeceğine eğer Schopenhauer şüphe ediyorsa bu oyuncakların ve tatlıların bir taneciğini çocuğun önünden almak istesin de feryat ve figana o zaman baksın!

Ömrünün nevbahar-ı saadetinde[13] bulunan bir adamın nice zamandan beri mütehassiri[14] olduğu cananı ile hasbihal-i âşıkânede bulunduğu zaman Schopenhauer gelsin de âşıka, kendisinden kat-ı nazar fakat cananının hiç yaratılmamış olması daha evlâ[15] olacağını anlatmaya çalışsın.

Şair-i hakim Prudhomme*, "Allah Olsaydım" ser-levhalı[16] manzumesinde, haşa Allah olsa âlemi nasıl ıslah ve tadil edeceğini sayıp döktüğü sırada sevdiğine hitaben:

Je le laisserais la même si j'étais Dieu.

1 munkalib (ol-): değişmek; dönüşmek **2** tarz-ı muttarit: sıralı, düzgün tarz **3** kesb (eyle-): kazanmak **4** suret-i mergube ve mucize: çok beğenilen, mucizevi biçim **5** Bari: Allah **6** tufuliyet: çocukluk **7** şebabet: gençlik; tazelik **8** sinn-i kemal: olgunluk yaşı **9** reng-i cünun: delilik rengi **10** mülevven: renkli; boyanmış **11** tıfıl: çocuk **12** mücavebe: karşılıklı konuşma **13** nevbahar-ı saadet: mutluluğun ilkbaharı **14** mütehassir (ol-): özlemek **15** evlâ: daha iyi **16** ser-levha: başlık

* Prudhomme: Sully Prudhomme (asıl adı Renè François Armand Prudhomme), 1839 - 1907 yılları arasında yaşamış Fransız şair. (h.n.)

Yani "Eğer Allah olsaydım, seni yine bu hâlde bırakırdım" demiş. Eğer Mösyö Schopenhauer, kendisine bir veled-i gayr-ı meşru doğurmuş olan metresini böyle alâ-hâlihâ[1] ibka[2] edecek kadar beğenmiyormuş ise ona diyeceğimiz yoktur. Fakat işte Prudhomme gibi bazıları hem de hükema-yı üdebadan[3] oldukları hâlde, hilkatin kendi mahbubelerinde[4] gösterdiği tamamiyeti itiraf eyliyorlar ki, sair pek çok uşşakın[5] da bu itirafa peyrev[6] olacaklarına şüphe edilmemelidir.

Bir de akşama kadar mesai-i maişet-perestîde[7] bulunarak mahsul-i mesaisini yüklenip hanesine gelmiş ve ateş karşısında çocuklarının en büyüğü sigarasını yakmakla meşgul olduğu hâlde küçükleri alâ-meratibihim[8] sakalını, bıyığını çekiştirmekten bed'[9] ile yüzünü ve saçlarını okşamaya kadar nevazişkârlıkta[10] bulunmalarıyla bahtiyarlığını arttırdıkça arttırarak gündüzün yorgunluğunu çoktan unutmuş olan civanmert bir pedere Schopenhauer gelsin de "Fi'l-i tevlid bir ihtiyaç, bir safa olduğu için ihtiyar[11] eylemiştin, öyle değil mi? Yoksa âkilâne mülâhaza[12] etmiş olsaydın bu sefillere, bu bedbahtlara hiç de vücut vermemeyi tercih eylerdin, değil mi?" desin, o zaman görsün ki, o peder-i müşfik, çocukları için can vermeyi bile nasıl bahtiyarlık addediyor!

Fakat Schopenhauer böyle bir cevab-ı muknia[13] bedel bir âlâ dayak yerse ondan biz hiç mesul olamayız.

Elhasıl kuvası[14] dereke dereke bir nefes-i vapesine[15] kadar inmiş olan bir ihtiyar, Schopenhauer gibi efkâr-ı müfrite erbabından olmayıp da hakîm-i sahih bulunacak olsa insanların pek çoğuna nasip olamayan bu şeyhuhet-i kâmileye[16] varıp, ömrün her

1 âlâ-hâlihâ: olduğu gibi **2** ibka (et-):kalıcı kılmak **3** hükema-yı üdeba: filozof edipler, yazarlar **4** mahbube: sevgili **5** uşşak: âşıklar **6** peyrev (ol-): katılmak **7** mesai-i i maişet perestî: geçim için çalışma **8** alâ-meratibihim: rütbesine göre sırasıyla **9** bed' (ile): başlayarak **10** nevazişkâr: gönül alan; iltifat eden **11** ihtiyar (eyle-): seçmek; istemek **12** mülâhaza (et-): düşünmek; araştırmak **13** cevab-ı muknia: ikna edici cevap **14** kuva: güçler; kuvvetler **15** nefes-i vapesin: son nefes **16** şeyhuhet-i kâmile: olgun yaşlılık; ihtiyarlık

mevsimindeki letafeti görmüş ve tatmış olmasına bi't-teşekkür şimdi de hayat-ı ukbada[1] ne var ne yok olduğunu görmeyi tercihte bulunurdu.

Şeyhuhete varıncaya kadar her çağdaki insanlar Schopenhauer'i bizzat reddedebilirlerse de, nefes-i vapesini dahi alıp vererek dünyaca hesabını kapamış bulunanlar bu tekzibe muktedir olamazlar mı zannedersiniz? Onlar dahi muktedir olurlar! O zaman çehreleri mütercem-i hâlleri[2] olur ki, uyku hâline dahi makis[3] olamayacak tavr-ı teslimiyetleriyle Schopenhauer'i tekzip ederler. Harpte mevt-i ani[4] ile maktul[5] olanlardan maada çehre-i emvat[6] ölümdeki azamet-i teslimiyetkâranenin[7] bürhan-ı âşikâresidir[8].

Hakikat, ittiba[9] eylediğimiz hikmet-i İslâmiye bizi Schopenhauer'in reddinde zevk ü safa aramak külfetine tenezzülden vikaye[10] eder. Binaenaleyh onu reddetmiş olmak için değil, bütün mevcudatın istişhadıyla[11] bu dünyaya gelmektense gelmemeyi ve dünyanın vücudundansa ademini tercih hayallerinin ayn-ı hamakat[12] olduğunu hasbetenlillah[13] ispat etmeyi bir vazife-i insaniye addeyliyoruz. Hem de bunu mebde'[14], mead[15] nokta-i nazarları gibi müminâne nukat-ı nazardan[16] muhakeme etmiyoruz ki, Schopenhauer gibi imandan tecerrütleriyle[17] müftehir[18] bulunanlar kuşkulanmasınlar diye! Belki "realizm" yani "hakikiyyun" nokta-i nazarından muhakeme-i keyfiyetle hilkatimizin mucib-i nedamet[19] bir şey olmadığına kanaat etmiş olanlara kendimiz iltihak eylediğimiz misilli Schopenhauer ve sair o meslekte olanların adem-i ittibalarındaki münasebetsizliği enzar-ı ehemmiyete arz eyliyoruz.

1 hayat-ı ukba: ahiret hayatı **2** mütercem-i hâl: hâlin tercümesi, ifadesi **3** makis (ol-): benzemek **4** mevt-i ani: ani ölüm **5** maktul (ol-): ölmek **6** çehre-i emvat: ölülerin yüzleri **7** azamet-i teslimiyetkârane: teslimiyetçi büyüklük **8** bürhan-i âşikâr: görünen, açık delil **9** ittiba (eyle-): tâbi olmak; itaat etmek **10** vikaye (et-): korumak **11** istişhad: şahitlik etme **12** ayn-ı hamakat: ahmaklık; anlayışsızlığın aynısı, tıpkısı **13** hasbetenlillah: Allah rızası için **14** mebde': başlangıç; kök **15** mead: son **16** nukat-ı nazar: bakış noktaları; bakış açıları **17** tecerrüt: ayrılma; sıyrılma **18** müftehir (bulun-): öğünmek **19** mucib-i nedamet: pişmanlık gerektiren

MEBHAS 5

MESELENİN BİZCESİ

Bundan evvel dahi bi'l-münasebe[1] arz ve beyan edilmiş olduğu üzere mebahis-i metafizikiye[2] yaş deri gibi o kadar uzanır gider ki, erbabı meyanında bir kere ihtilâfât[3] başlayınca âdeta sonu gelmez. Nasıl ki Schopenhauer'in mütercimîn-i ahvali[4] tarafından haber verildiğine göre, onun meydan-ı mücadeleye serdiği yaş deri dahi yine kendi mesleğinde bulunan hükema tarafından bile her tarafa doğru çekile uzatıla işgal eylediği muhalefet ve münakaşât meydanını tevsi'[5] ettikçe etmiş ve okuyan efkâr-ı mahdude[6] erbabını bilkülliye şaşırtıp bırakacak ebada kadar varmıştır.

Hâlbuki bu misilli mebahiste akıl ve hikmetin en büyük muktezası[7] ancak fikirlere kanaat-ı kâmile verecek noktaları tercih etmektir. Lâkin o noktaları kim bulup tayin edecek? Bir tek adamın buna muvaffak olabilmesi mümkinattan mıdır?

Din denilen şey en vâsi[8] bir şehrah-ı hikmettir[9] ki, öyle Schopenhauerizm, filanizm, fistanizm gibi yalnız güzergâhını tayin etmiş olanların birkaç defacık gelip geçtikleri patikalara benzemez. Belki bir kitab-ı semavi ile ilk güzergâhı tayin olunan o şehrah üzerinden, nice bin mühendisîn-i ukalâ ve hükema[10] işleyerek iktiza eden yerlerini içtihadat-ı müdekkikâneleriyle[11] tenvir[12] ede ede düşülecek yerlerine korkuluk ve atlambaç yerlerine köprü gibi şeyler yapa yapa körlerin bile kat'-ı menazile[13] muvaffak

1 bilmünasebe: sırası geldiğinde **2** mebahis-i metafizikiye: metafizik bahsi, meselesi **3** ihtilâfat: anlaşmazlıklar; uyuşmazlıklar **4** mütercimîn-i ahval: biyograflar; hayatını yazanlar **5** tevsi' (et-): genişletmek **6** efkâr-ı mahdude (erbabı): dar fikirli kimseler **7** mukteza: gerek; ihtiyaç **8** vâsi: geniş **9** şehrah-ı hikmet: hikmetin, felsefenin en baş yolu **10** mühendisîn-i ukalâ ve hükema: akıllı ve bilge mühendisler **11** içtihadat-i müdekkikâne: ince ince araştırarak oluşan kanaatler **12** tenvir (et-): aydınlatmak **13** kat'-ı menazil: gelip geçme; yol alma

olabilecekleri mertebe-i mütemmemiyete[1] vardırılmıştır.

"Din" denildiği zaman ne anlarsınız? Evvelâ "kadime"[2] ve "cedide"[3] diye ikiye bi'1-inkısam[4] kadimesinden putperestlerin gûnagûn[5] edyan-ı batılaları[6] ve cedidesinden kitabiyyunun semavi ıtlak[7] olunan mezheplerini mi anlarsınız? Hâlbuki din ancak rah-ı hakikat[8] olmakla, hakikat bir olup tenevvü'[9] ve taaddüdü[10] mümkün olamayacağı gibi, din dahi ancak birden ibaret olmak zaruriyattandır.

Vakıa edyandan her birinin erbabı, din-i hakk kendi salik[11] oldukları yoldan ibaret bulunduğunu iddia ederler. Fakat her iddia ale'l-amya[12] reddedilemediği gibi yine ale'l-amya teslim de olunamaz.

Hak denilen şeyin asla öbür türlüsü tasavvur olunamayacağından, hak olan şey insana bahşedeceği kanaat-ı kâmile ile hakkaniyetini ispat eyler. Bir şey kanaat-ı kâmile bahşedememiş mi, o şeyin hakk-ı mahz[13] olması dahi gayr-ı mütehakkık[14] demek olacağına iştibah[15] etmemelidir.

İşte şu nokta-i nazardan edyan-ı mevcude-i semaviyeyi[16] başkaca bir mukayese edelim:

Nur-ı nübüvvet[17] evvel-be-evvel Beni İsrail meyanında[18] pertevendaz[19] olmuş bulunduğu hâlde, Kur'an Azimü'ş-Şan'da vücudu beyan buyurulan Tevrat ve Zebur'dan maada Beni İsrail birtakım kitapların dahi semaviyetlerini itikad[20] ederler ki, ne bunlara ve ne de mensup oldukları enbiyanın[21] aglebine[22] dair Kur'an'da

1 mertebe-i mütemmemiyet: tamlık mertebesi **2** kadime: eski **3** cedide: yeni **4** bi'l-inkısam: ayrılarak **5** gûnagûn: türlü türlü **6** edyan-ı batıla: batıl dinler **7** ıtlak (olun-): sayılmak; kabul edilmek **8** rah-ı hakikat: gerçeğin yolu **9** tenevvü': çeşitlenmek; çeşit çeşit olmak **10** taaddüd: çoğalma **11** salik (ol-): yönelmek; gitmek **12** alel-amya: körü körüne **13** hakk-ı mahz: saf hak **14** gayr-ı mütehakkık: doğruluğu meydana çıkmamış **15** iştibah (et-): şüphelenmek **16** edyan-ı mevcude-i semaviye: mevcut semavi dinler **17** nur-ı nübüvvet: peygamberliğin ışığı **18** meyan: ara **19** pertev-endaz (ol-): ışık yaymak **20** itikad (et-): inanmak **21** enbiya: peygamberler **22** agleb: çoğunluk

sarahat[1] yoktur. Vakıa miktarı yüz yirmi bin tahmin olunan enbiya içinde bu zatların dahi dâhil olabilecekleri derkârdır. Ancak bu bapta tasrihat-ı Kur'aniye[2] bulunmaması o kadar büyük bir hikmete mebnidir[3] ki, Kütüb-i Tevratiye idadında[4] dâhil bulunan bazı kitapları bugün bir muharrir telif edip de Maarif Nezareti'ne takdim edecek olsa ahlâk ve âdab-ı umumiyeye mugayeretle[5] bi'l-ittiham[6] neşrine cevaz verilmeyeceği derkârdır. Birtakımlarının Tevrat olmak sıfatı onlara iman mecburiyetinde bulunanlarca dahi inkâr edilmeye zaruret mess[7] eylemiştir. Bunun üzerine bir de muharrefiyet[8] mesele-i kat'iyesi göz önüne getirilirse Tevratların gerek hüsn-i hulka ve edebe[9] derece-i mutabakatları[10] ve gerek muharrefiyetleri bunlara ittiba edenler için kanaat-ı kâmileyi muhale talik[11] eyleyecek dereceye kadar varırlar.

Şu mülâhazacık edyan-ı selâse-i semaviye[12]nin birincisinin din-i hak olmamak üzere reddine aklen ve hikmeten kifayet eyler.

İkincisine yani Nasraniyete gelince: Dördü yekdiğerinin aynı olmak lâzım gelen kitab-ı vahidin[13] dört nüshası mütehalif[14] olması matlup olan kanaati teb'id[15] için kâfi ve vafi[16] olduktan fazla, bu din erbabından tarik-i hikmete sülûk eyleyenlerin bir türlü dinlerinde daim olamayarak mühlike-i inkâra[17] duçar oldukları ale'l-umum müşahede olunur ki, erbabı indinde kuvveti şundan ibaret bulunan bir dine din-i hak demek ne kadar müsteb'ad[18] olacağını bizim tayin etmekliğimize lüzum dahi kalmaz.

Üçüncü derecede olarak bir de diyanet-i İslâmiye bulunuyor ki, ona mensubiyetimiz hasebiyle hakkaniyetine bizim imanımızı kabul etmeyenlere karşı hod-serâne[19] bir davada bulunmaya

1 sarahat: açıklık **2** tasrihat-ı Kur'aniye: Kuran'ın açıklamaları **3** mebni: dayalı; bağlı **4** idad: ara **5** mugayeret: aykırılık **6** bi'l-ittiham: suçlanarak **7** mess (eyle-): meydana gelmek **8** muharrefiyet: tahrif edilmişlik; değiştirilmişlik **9** hüsn-i hulk ve edeb: güzel ahlâk ve edep **10** derece-i mutabakat: uygunluk derecesi **11** talik (eyle-): bağlamak **12** edyan-ı selâse-i semaviye: üç semavi din **13** kitab-ı vahid: tek kitap **14** mütehalif: birbirinden farklı **15** teb'id: uzaklaştırma; yanlışlama **16** vafi: yeterli **17** mühlike-i inkâr: inkâr tehlikesi **18** müsteb'ad: uzak ihtimal **19** hod-serâne: dikbaşlılıkla

hiç mecburiyetimiz yoktur. Fakat zihninde semavi, gayr-ı semavi edyandan hiçbirisinin bulaşığı olmayanlar bu dini mevki'-i tedkike çekecek olurlarsa Yahudiyet ve Nasraniyetin ne kadar geride kaldığını ve hakkın ancak İslâmiyet'i kendisine şehrah etmeye lâyık bulacağını hükmederler. Daha pek uzağa gitmeye ne hacet! İşte bu mübahesede hasmımız bulunan Schopenhauer güya uluhiyeti[1] ret ve inkâr için "Kopernik kiliselerin Rabbini göklerden tard eyledi. Hakikat-i hâlde, Cenâb-ı Allah her yerde hazırdır. Üzerine yazdığınız levhada da hazırdır. Mübarek arkanızı dayadığınız sandalyede de" diyor ki, güya en münkirâne[2] söylemiş olduğu bu söz ile reddettiği şey Nasraniyet ve kabul ve tasdik eylediği şey dahi İslâmiyet olmuş bulunuyor. İslâmiyet'in hak olarak bize kabul ettirdiği Allah Zü'l-celâl göklerde değildir ve hiçbir mekânda mütemekkin[3] değildir ki, Kopernik mopernik onu tarda muvaffak olabilsin! Schopenhauer'in dediği gibi yazdığımız levha, oturduğumuz sandalye dahi huzur ve nazar-ı ilâhide mevcut ve malum olduğundan Schopenhauer dahi o Vacibü'l-Vücud'u inkâra muktedir olamaz ve olamıyor.

Öyleyse Schopenhauer'in hikmet-i hilkat aleyhine ettiği itirazata bir hakîm-i müslim ne diye mukabele eder?

"O yaptığından mesul değildir" diye mukabele eder.

Ya Schopenhauer kanaat etmez ise:

Hakîm-i müslim, Schopenhauer'in eline pasaportlarını verdiği gibi istediği yere gönderir. Zira "yaptığından mesul olmaz" sözü Schopenhauer'in sözleri gibi kanaat-bahş olmayacak sözlerden değildir.

Schopenhauer isterse Sani'i[4] mesul etmeye çalışsın. Bar bar bağırsın. Bir cevap alabilirse aşk olsun. Biz kâinatı mahlûk[5] bulduk. Suret-i mahlûkiyetine kanaate tabiaten, hikmeten, aklen

1 uluhiyet: ilahlık **2** münkirâne: inkâr edercesine **3** mütemekkin: yerleşmiş **4** sani': yaratıcı; Tanrı **5** mahlûk: yaratılmış

mecburuz. Bundan maada bir hilkat-i diğer görmediğimiz için bu hilkatin tashihini iddia edersek bildiğimiz şeye bilmediğimiz şeyi tercih etmekliğimiz lâzım geliyor ki, bu da külliyen ve katiyen batıldır.

Schopenhauer, imkân dairesinde bu hilkatten ekmel[1] bir âlem daha bulunduğu veya bulunacağı kendisine ikna edilemediğinden bahs ile hiddet gösteriyor. "Yaptığından mesul olmaz" derecesindeki bedihiyatı[2] takdir edebilecek kadar akıl ve fetanet[3] sahibi bulunsaydı bu maişet-i ulâdan[4] hayırlı bir hayat-ı âhiri[5] mevcut olduğuna dair edilen davayı dahi inanmaya salih[6] bulurdu. Pythagoras başka bir âlemden bu dünyaya gelmiş olan insanların yine başka bir âleme gideceğine kanaat etmiş. Ruhaniyyun-ı hükema[7] ruhun bekasına kail[8] olarak bekahane-i ruh[9] ittihaz[10] olunacak bir âlem-i diğerin vücudunu elzem görmüş. Sırf maddiyyun ruhun zevali[11] şöyle dursun, mükevvenattan[12] bir zerrenin, bir katrenin bile zail olamayacağını mahkûmat[muhkemat?]-ı riyaziye[13] derecesinde hükmeylemiş. Akıl denilen nur-ı ilâhi hangi kafayı kendisine fener ittihaz etmişse o sirac-ı vehhac[14] öyle bir şehrahı tenvir etmiştir ki, o şehrahın vasıl olduğu menzil işte hilkatçe bu dünyadan ekmel ve etemm[15] olduğunu itikat eylediğimiz âlem-i ukbadır.

Ama akıl denilen nur-ı ilâhi camları gayr-i şeffaf bir kafa feneri içine konulur da o fener dahi Schopenhauer'in iki omuzları arasına dikilerek ukbaya müntehi[16] olan şehrahı değil burnun ilerisini kendisine göstermezse bunca enbiyanın, hükemanın, ukalânın ne kabahatleri olur?

1 ekmel: daha mükemmel **2** bedihiyat: delile lüzum olmayan açık şeyler **3** fetanet: zihin açıklığı; zekâ **4** maişet-i ulâ: birinci yaşantı **5** hayat-i âhir: sonraki, ikinci hayat; ahiret hayatı **6** salih: uygun **7** ruhaniyyun-ı hükema: ruhçu filozoflar **8** kail (ol-): inanmak **9** bekahane-i ruh: ruhun kalıcı olduğu yer **10** ittihaz (olun-): sayılmak; kabul edilmek **11** zeval: yok olma **12** mükevvenat: yaratılmışlar **13** mahkûmat[muhkemat?]-ı riyaziye: matematiksel kesinlik **14** sırac-ı vehhac: parlak ışık **15** etemm: daha tam **16** müntehi (ol-): uzanmak

Hangimiz kaç yaşımızdaysak o kadar seneden veyahut rahm-i madere[1] sukutumuzdan evvel biz bu âlemde yoktuk. Şimdi varız. Son nefesimizi verdiğimiz saatten itibaren bu âlemden yine yok olacağız. Muhakkakat-ı maddiyeden[2] olan şu hâli göz önüne getirince bizim bu âlemde bir yerden diğer yere gider bir yolcu olduğumuz tahakkuk eyler. Bir seraptan diğer seraba seyahat eden izzet-i nefsli seyyah menzilhanesini kendisine lâyık göreceği saray kadar mükemmel görmezse "Böyle ikametgâh mı olur? Bunu yapan ne ahmak herifmiş?" yollu itirazatıyla ciddi bir tasdike mazhar olur mu? Eğer gecesini orada geçirmek için onda mümkün olabilen esbab-ı huzur ve istirahatten bihakkın istifade ederse âkildir. Ve illâ[3] bir Schopenhauer dahi kendisi olur.

Bizim için bu âlemde bir hine[4], bir zamana kadar meta vardır. Ondan temettümüz[5] için dahi her akl-ı selimin tahsinine mazhar olacak kaideler konulmuştur. Biz kabil-i tatbik olan kavaid-i mezkûreye[6] bi'l-ittiba[7], meta-ı âlemden mutemetti[8] oluruz. Evet, bu dünyada sefa olduğu gibi cefa da vardır. Hatta bazı sefalarda cefa, bazı cefalarda sefa dahi mündemiçtir[9]. Ama bu hâl bizi çıldırasıya duçar-ı hayret edecek ahval-i gayr-ı makuleden değildir. Binaenaleyh "Bu niçin böyle olmuş? Bu neden şöyle olmamış?" diye beyhude gevezeliklere biz hiç iltifat etmeyip şu fani âlemde yalnız maddi ve manevi kârımıza ve çıkarımıza bakarız.

Meselenin bu sureti yalnız bizce yani Müslümanlarca mı böyledir? Yok! Âkil olanların kâffesince böyledir. Eğer böyle olmasaydı, hilkatteki hikmeti tetkik ve tetebbu ile iştigal ede ede müdekkikin-i hükema bunca kavanin-i riyaziye ve tabiiye[10] vesaireyi meydana çıkararak "ulûm ve fünun"[11] denilen şeye vücut verilmiş olur muydu? İnsanların her biri bir Schopenhauer

1 rahm-i mader: anne rahmi **2** muhakkakat-ı maddiye: maddi kesinlikler **3** ve illâ: aksi hâlde; yoksa **4** hin: vakit **5** temettü: kazanma; kâr etme **6** kavaid-i mezkûre: adı geçen kurallar, kaideler **7** bil-ittiba: itaatle; tabi olarak **8** mutemetti [ol-]: kazanç sağlamak; faydalanmak **9** mündemiç: içkin; içerilmiş **10** kavanin-i riyaziye ve tabiiye: matematik ve fizik kanunları **11** ulûm ve fünun: ilimler ve fenler

olsaydı ulûm ve fünun değil medeniyet ve bu âlemde huzur ve rahat değil hatta beşeriyet bile bulunamamak lâzım gelirdi. Zira beşeriyetin de değil kâinatın bile hilkatinden ise madumiyetini[1] tercih eyliyor, varsın kendisi madum olsun!

1 madumiyet: yokluk; yok olma

DİZİN

A

Almanya 37

B

Basair (Muhammed Mecdüddin Yakub Firûzâ-bâdî) 31
Belçika 37
Berlin 38, 39
Buda, Gotama 13, 18, 19, 31, 33, 35, 55, 59, 63, 65, 66, 69, 82
Büchner, Karl Georg 17

C

Cizvit, Cizvitler 25

D

Dante Alighieri 65
Danzig 37
Descartes, René 38

E

El-Hac İbrahim Efendi 28
Elf Leyle ve Leyle, Binbir Gece Masalları 51

F

Flemenk 34, 36
Frankfurt 39

H

Havre, Le Havre 37
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 38
Hindistan 25, 35
Hıristiyanlık / Nasraniyet 35, 36, 42, 43, 45, 61, 80, 81
Huss, Johannes 43

İ

İlahi Komedya / Divina Commedia (Dante) 65, 67
İncil 31, 32, 42, 43
İsviçre 37

K

Kant, Immanuel 17, 35, 37, 54
Katoliklik
Kopernik / Nicolaus Copernicus 35, 81
Kur'an 31, 32, 79, 80

L

Leibniz, Gottfried Wilhelm 58, 61
Londra 37
Luther, Martin 43

M

Madam de Choiseul 51
Mirat-ı Âlem 63
Mufassal (Ahmet Mithat Efendi) 42
Müdafaa (Ahmet Mithat Efendi) 42

N

Nasraniyet 35, 36, 42, 43, 45, 61, 80, 81
Nazım Bey, Nazım 13, 14, 17, 19, 23, 79

P

Platon / Felatun 37, 42, 43

Protestanlık 43
Prudhomme, Sully 75, 76
Pythagoras / Pisagor 32, 82

S

Schopenhauer, Arthur 5, 7, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 85
Sokrat 71

T

Tevrat 79, 80
Times 39

V

Virgillius / Virgil 67
Voltaire 41, 44, 51, 52, 53, 61, 71

W

Wycliffe, John 43

Y

Yahudilik 42
Yunanistan 32

Z

Zebur 79

Ahmet Mithat Efendi'nin külliyatına baktığımızda, birbirinden çok farklı konularda kalem oynatabildiğini, görüş bildirdiğini, aydınlatmacı bir tavırla karşısına çıkan her yeni meseleyi okurlarıyla paylaştığını görürüz.

Her fırsatta okuruyla paylaşma, okurunu aydınlatma arzusunu dile getiren, bunu bir görev bildiğini ifade eden yazar, bu arzuyla dönemin, Avrupa'da, özellikle Fransa'da etkili olmuş filozoflarından Schopenhauer'in felsefesi hakkında bir eleştiri kaleme almıştır.

Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi, çağının bu önemli felsefecisi hakkında Osmanlı'da yazılan ilk kitaptır.

DERGÂH

ISBN: 978-975995
9 789759 957